

JÖNKÖPING UNIVERSITY
School of Health and Welfare

Kommunala riktlinjer för anhöriganställningar

En kvalitativ innehållsanalys med feministisk
teoriansats

HUVUDOMRÅDE: *Magisteruppsats i gerontologi*

FÖRFATTARE: *Päivi Maria Abbas, Master i socialt arbete, biståndsbedömare i äldreomsorgen, Stockholms stad*

HANDLEDARE: *Martina Boström, Fil.Dr. i gerontologi, lektor, Jönköping University, äldrestrateg, Nässjö kommun*

JÖNKÖPING 2016 september

Sammanfattning

Det övergripande syftet var att undersöka kommunala riktlinjer för anhöriganställningar tillgängliga på kommunernas hemsidor, dvs regeldokument gällande situationer där en anhörig anställs för att vårda en närstående. Det övergripande syftet har byggts upp utifrån följande tre frågeställningar angående hur kommunerna i Sverige beskriver: 1) vilka situationer som berättigar anhöriganställning, 2) hur det säkerställs att den äldre personen skall få sina behov tillgodosedda samt 3) hur säkerställs den anhöriganställdes rättigheter/välmående?

Det saknas lagstöd för anhöriganställningar som rättighet, och det kommunala självstyret avgör om kommunen erbjuder denna omsorgsform. På senare tid har anhöriganställningar begränsats och förbjudits i flera svenska kommuner, och enligt uppgifter är det cirka 55–65 % av Sveriges kommuner som tillåter anhöriganställningar. Det är mestadels kvinnor med utländsk bakgrund som är anhöriganställda numera, och feministisk omsorgsforskning och media lyfter fram anhöriganställningar som en kvinnofälla och som en risk för integration av invandrare.

I studien inkluderas riktlinjer från totalt 21 kommuner, vilka analyserades med kvalitativ innehållsanalys enligt Elo & Kyngäs (2007). De undersökta riktlinjerna hittades från hemsidorna för Sveriges 121 medelstora och stora kommuner (mer än 20 000 invånare). Resultatet har bearbetats med hjälp av feministisk teori (Hirdman 2012).

Resultatet visar att det överlag finns få riktlinjer tillgängliga i Sveriges kommuner och att regelverken skiljer sig åt i de olika kommunerna. I de riktlinjer som finns är ofta innehållet allmänna eller oklara beskrivningar. En slutsats är därför att många kommuner säkerställer sitt eget handlingsutrymme och ett tolkningsföreträde genom otydliga och allmänt hållna regler i sina riktlinjer. Utifrån ett feministiskt perspektiv kan dessa tolkningsföreträden skapa orättvisa strukturer och skillnader i förutsättningar och villkor för de äldre och för deras anhörigvårdare avseende anhöriganställningar. Slutligen visar resultatet på att de få detaljerade beskrivningarna prioriterar de äldres rättigheter framför de anhöriganställdas. Säkerställandet av de anhöriganställdas rättigheter beskrivs huvudsakligen att ske genom att kontrollera och styra de anhöriganställda. De anhöriganställda är ofta osynliga i riktlinjerna,

betraktas som pseudoanställda och hamnar därför mellan stolarna vad gäller stödbehovet (Sand 2010).

Nyckelord: Betald anhörigvård, Hemtjänst, Äldre, Genus, Feminism

Summary: 'Municipalities' guidelines for paid dependent care – A qualitative content analysis with a feminist theory approach'

The overall aim was to investigate municipal guidelines for paid dependent care which were available online, i.e. documents regarding situations where a relative is hired to care for a next-to-kin. The overall aim has been built on the following three research questions regarding how municipalities describe: 1) which situations qualify for paid dependent care, 2) how the elderly person's needs are met in case of paid dependent care and 3) how the dependent caregivers' rights and well-being are ensured?

There is no legal basis for demanding cash-for-care setting, and the local self-government determines whether the municipality offers this form of care. Recently, paid dependent care has been restricted and banned in several Swedish municipalities, and according to some statistics paid dependent care is allowed in 55–65 % of the Swedish municipalities. It is mostly women of foreign origin who are dependent caregivers nowadays, and feminist care research and the media lift up cash-for-care settings as a trap for women and for migrant integration.

The study included guidelines from a total of 21 municipalities, which were analyzed using qualitative content analysis according to Elo & Kyngäs (2007). The guidelines analysed were found from the websites of Sweden's 121 medium and large municipalities (more than 20 000 inhabitants). The results were processed using feminist theory (Hirdman 2012).

The results show that overall there are few guidelines available in Sweden's municipalities and that the regulations differ in the different municipalities' guidelines. The guidelines that are available often contain general or vague descriptions. One conclusion is therefore that many municipalities ensure their own discretion and prevail through vague and general rules in their guidelines. From a feminist perspective, these different municipal policies create unfair structures and differences in conditions and terms for the elderly and their family caregivers regarding cash-for-care settings. Finally, the result shows that the few detailed descriptions prioritize elder people's rights over their caregivers'. Ensuring the paid dependent caregivers' rights is mainly described to be done by checking and controlling them. In other words, the paid dependent caregivers are often invisible in the guidelines,

are often regarded as pseudo-employees and therefore fall between the cracks in terms of their need for support (Sand 2010).

Keywords: Next-of-Kin Care, Home care, Elderly, Gender, Feminism

Innehållsförteckning

Inledning	1
Definition av begrepp	4
Bakgrund	8
Anhöriganställningars historiska utveckling i Sverige	8
Anhöriganställning i kommunal verksamhet	9
Biståndshandläggarens roll.....	10
Nuläget med anhöriganställningar	12
Feministisk teori.....	12
Feministisk teori inom tidigare omsorgsforskning	14
Syfte	17
Metod	17
Studiedesign	17
Urval	17
Insamling av data.....	20
Analys.....	21
Etiska överväganden	24
Resultat	25
Vaga beskrivningar av vilka situationer som berättigar anhöriganställningar	25
Varierande men ofta allmänna lösningar på hur äldres rättigheter kan säkerställas	27
De osynliga anhöriganställda.....	29
Diskussion	32
Resultatdiskussion.....	32
Metoddiskussion.....	35
Slutsatser och förslag på framtida forskning	39
Tack	41
Referenser	42
Bilagor	49

Inledning

Jag har arbetat som biståndsbedömare inom äldreomsorgen sedan 2010 och har under dessa år mött många ansikten av anhörigomsorg: I min roll möter jag exempelvis äldre anhöriga som trots mycket allvarliga och krävande sjukdomstillstånd tar hand om sin partner utan att få betalt eller som gör det mot ytterst blygsam ekonomisk ersättning i form av hemvårdsbidrag. Jag träffar också på anhöriga som visserligen får betalt för arbetet som anhörigvårdare men vars anhörigvårdararbete då handlar om omsorg över hela dygnet utan avlösning och semester. Jag möter också personer, vilka ofta är kvinnor med invandrarbakgrund, som ser omsorgen de ger till sina nära som en viktig plikt men också som en chans att få arbete på den ordinarie arbetsmarknaden. De arbetar både för att öka dessa förutsättningar samtidigt som de följer traditioner genom att själv ta hand om sina äldre släktingar istället för att ansöka om plats på särskilt boende. Jag har också i min roll som biståndshandläggare mött giriga företagare som ser idén att tjäna pengar på anhöriganställningar utan att bry sig vare sig om de äldre eller de anställda. Vidare har jag via mitt arbete också fått kännedom om situationer där de äldre råkar illa ut eller vanvårdas på olika sätt av anhörigvårdare. Det förekommer också situationer där de äldres behov av sjukvård, rehabilitering och/eller dygnet runt omsorg eller där de äldres önskemål om självständighet och oberoende inte tillgodoses och får ge vika för anhörigas behov av bibehållen lön från anhöriganställning eller bidrag för hemvården.

Forskningen kring anhörigomsorg belyser att den informella omsorgen utgör en stor del av omsorgen kring äldre i Sverige idag (Sand 2002, 2010; Szebehely 2013) och att priset för anhörigomsorgen är hög särskilt för döttrar och söner som utför delvis obetalt omsorgsarbete hos sina föräldrar på grund av att den offentliga omsorgen inte är tillräckligt tillgänglig eller flexibel (Ulmanen 2013). Exempelvis går de vuxna barnen ner i arbetstid, förlorar karriärmöjligheter, vilket i slutändan leder till att de får lägre pension (Sand 2010; Ulmanen 2013). Vidare är det belyst att en stor del av den informella omsorgen utförs av medelålders kvinnor (Sand 2002, 2010; Szebehely 2013; Ulmanen 2013). Forskning har också visat att merparten av den formella omsorgen som ges i hemtjänsten och på särskilda boende för äldre utförs av kvinnor (Andersson 2007b; Gunnarsson & Szebehely 2013; Stranz 2013b; Storm 2012; Sörensdotter 2013). Den betalda anhörigomsorgen befinner sig på många sätt och vis i ett gränsland mellan formell och informell omsorg, menar Forssell (2004, s. 178), som tillägger att förekomsten av betalning gör informell omsorg endast delvis formell i och med att den inte kan ta bort

dimensionen av anhörigskap. Även Johansson (2001, s. 82) och Sand (2002, s. 15) benämner anhörganställningar som hybridformer emellan en formell, offentlig omsorg och en informell, familjär omsorg. Med andra ord så tillhör anhörganställningar formell omsorg på det sättet att de är riktiga anställningar med de rättigheter och skyldigheter som medföljer, dock oftast i osäkra och ofördelaktiga former, såsom timanställningar, deltidsarbete och underbetalning (Forssell 2004; Forssell et al. 2014; Kommunal 2013; Mossberg 1994; Sand 2002; Stockholms stad 2015; Szebehely 2011). Samtidigt handlar dessa anställningar också om informell omsorg eftersom mycket av omsorgen sker i det dolda: många anhörganställda gör mer än de ska samt arbetar ensamma i hemmets krets där varken biståndsbedömaren eller arbetsledaren har någon större insyn i och kontroll över (Forssell 2004; Sand 2002 ss. 17, 67, 191–192), vilket kan utgöra en risk för att anhörigvårdaren drabbas av till exempel skador, psykisk eller fysisk ohälsa, utbrändhet, hot, exploatering eller orimliga krav i sitt arbete (Forssell 2004; Papalia et al. 2007).

Flera forskare och myndigheter har också uppmärksammat de risker som finns inom anhörigomsorgen från de äldres perspektiv. Bland annat kan de äldre sakna möjligheter att själva påverka sin omsorg och hamna i beroendeställning, omsorgen kan vara av sämre kvalitet då de anhörganställda ofta saknar kompetens inom områden omvårdnad, svenska och dokumentation och de äldre kan utnyttjas. (Kommunal 2013; Sand 2010; Stockholms stad 2015, 2016b) För att försöka reglera och kontrollera anhörganställningar som anställningar och omsorgsform har det i många kommuner på senare år skapats riktlinjer angående anhörganställningar. Med anledning av att dessa riktlinjer förmedlar argumentationer och diskurser kring anhörganställningar som har många kopplingar till exempelvis politik, ekonomi, samhällsutveckling, kommunikation samt kulturella, etniska och religiösa frågor i kombination med mina erfarenheter som biståndsbedömare, har detta blivit mitt fokus i föreliggande magisteruppsats.

Få studier finns som beskriver betald anhörigomsorg, det vill säga anhörganställningar (se dock Mossberg Sand 2000 och Sand 2002). De studier som finns belyser anhörganställdas svåra situation. Exempelvis konstaterar Sand (2010, ss. 40–41) att anhörganställda ofta betraktas som en slags pseudoanställda som inte ingår i arbetsgruppen och/eller den riktiga personalen och som således inte får tillgång till arbetsledning och gemenskap. De är visserligen i behov av handledning och stöd men de ses inte som riktiga anhöriga i behov av detta stöd och avlastning eftersom de får betalt (Sand 2002; Sand 2010). Det har också konstaterats att många anhöriga som stödjer en närstående inte har något

stöd själva i sitt arbete (Socialstyrelsen 2007) och att de flesta anhängvårdare varken känner till möjligheten till eller använder sig av det offentliga lagstadgade anhängstödet (Socialstyrelsen 2014). Även många av de anhäng för äldre med utländskt bakgrund som Forssell (2004) intervjuade i sin avhandling vittnar om en svår livssituation med lite stöd från samhället och omgivningen även om det skiljde sig åt en del mellan olika grupper hon identifierade. Forssell (2004) hittade nämligen tre olika hjälpmönster bland sina intervjuade anhäng. De anhäng som fick en ersättning för omsorgsarbetet i form av lön som anhänganställd eller personlig assistent eller i form av anhängbidrag mätte sämst och upplevde sin situation som påfrestande och svår, vilket Forssell (2004) menar beror på att de anhängvårdare som får betalt hamnar emellan ordinarie äldreomsorg och anhängomsorg samt slits emellan sina olika roller som anhäng och som anställd hos anhäng och hos eventuella andra arbetsgivare. Vidare har det i forskning, politik, myndighetssammanhang och media lyfts upp flera olika möjliga konsekvenser anhänganställningar kan ha för såväl flera olika grupper i samhället som för samhället. Exempelvis lyfter politiker och forskare fram anhänganställningar som kvinnofällor och invandrarfällor men också som den oftast enda lösningen för att få invandrarkvinnor ut i arbetslivet eller för att kunna erbjuda anpassad omsorg för sent-i-livet invandrade äldre (Brodin 2006, 2015; Forssell et al. 2014; Kommunal 2013; Sand 2002, 2010; Stockholms stad 2015; Ulmanen 2013). Dessa redan beskrivna situationer kan ses ur olika perspektiv och teorier. Ett tydligt angreppssätt är teorier som belyser olika maktstrukturer i omsorgsforskningen, vilket är anledningen till valet av den feministiska teorin.

De erfarenheter som jag har fått i min roll som biståndshandläggare tillsammans med bristande forskning kring anhänganställningar är avslutningsvis anledningen till att jag har valt att fördjupa min kunskap om anhänganställningar. Området är mycket aktuellt, inte minst med anledning av den stora invandring som sker i förhållande till den demografiska utvecklingen i Sverige (Torres 2009) samt de nerdragningar som sker inom den offentliga omsorgen och som kan leda till refamilisering av äldreomsorgen (Sand 2007). Därför är syftet med föreliggande uppsats att undersöka kommunala riktlinjer för anhänganställningar tillgängliga på kommunernas hemsidor utifrån tre följande frågeställningar angående hur kommuner i Sverige beskriver: 1) vilka situationer som berättigar anhänganställning, 2) hur det säkerställs att den äldre personen skall få sina behov tillgodosedda samt 3) hur säkerställs den anhänganställdes rättigheter/välmående?

Definition av begrepp

Nedan definieras centrala begrepp som används frekvent i uppsatsen.

Anhörig: Begreppet anhörig syftar i vardagsspråket oftast på en person som har en nära relation till en annan person och relationen är oftast även begränsat till släktingar (jämför nedan med det vidare begreppet närstående). Även Socialstyrelsen (2016c) rekommenderar i sin termbank användning av definitionen ”person inom familjen eller bland de närmaste släktingarna”. Dock brukar Socialstyrelsens användning av begreppet anhörig i anhörigvårdssammanhang oftast mer syfta på en person som hjälper eller stödjer en närstående person (se exempelvis Socialstyrelsen 2004, s. 50, 2016a, 2016b, ss. 7–8). För att skilja anhörigomsorg från annan omsorg som normalt ges inom familjen (till exempel i form av barnuppfostran) brukar man lägga till att anhörig är den som hjälper en närstående som på grund av ålder, sjukdom eller funktionsnedsättning behöver stöd i vardagen. Eftersom denna uppsats har betald anhörigomsorg som ämne, väljer jag att ansluta mig till Socialstyrelsens ovanstående definition av anhöriga som ”personer som vårdar och stödjer en närstående”, vilket även Nationellt kompetenscentrum för anhöriga gör (Nka 2016c, 2016e).

Anhöriganställning: Med anhöriganställning menas i denna uppsats när en kommunal eller privat hemtjänst anställer en anhörig för att utföra den beviljade hemtjänsthjälpen (Forssell et al. 2014, s. 30; Nka 2016a; Sand 2002, s. 41; Sand 2010, s. 40; Socialstyrelsen 2016b, s. 18, 2016c). Kommunerna behöver dock inte erbjuda möjlighet till anhöriganställningar då detta inte är en lagstadgad rättighet (Forssell et al. 2014, ss. 25, 29; Nka 2016a; Mossberg 1994, ss. 177, 182; Sand 2010, s. 40) och på senare tider har flera kommuner ordagrant förbjudit anhöriganställningar (Brodin 2015; Kommunal 2013).

Anhörigbidrag/ hemvårdsbidrag/ omsorgsbidrag/ omvårdnadsbidrag/ närståendebidrag/ arvoderat anhörigvård: Med anhörigbidrag menas ett bidrag som oftast ges till den hjälpbehövande och med vilken denne kan betala för omsorgen för den eller de som vårdar denne. Anhöribidraget är inte ett lön, innehåller inga sociala förmåner, såsom semesterersättning eller sjuklön, och beviljas oftast bara till den som bor tillsammans med sin vårdare. (Forssell et al. 2014, ss. 29–30; Nka 2016b; Sand 2002, ss. 41–42) Anhöribidrag ses oftast som ett stimulansbidrag för att uppmuntra de anhöriga som utför väsentligt merarbete inom omvårdnad som i vanliga fall skulle ha utförts av hemtjänstpersonalen (Nka 2016b). Det är frivilligt för kommunen att erbjuda anhöribidrag (Forssell

et al. 2014, ss. 29–30; Nka 2016b; Sand 2002, ss. 41–42) och beslut baseras därför oftast på Socialtjänstlagen 4 kap 2 § som lyder: “Socialnämnden får ge bistånd utöver vad som följer av 1 § om det finns skäl för det.” (jämför dock riktlinjer för anhöriganställning i Kristianstads kommun). Denna form av betald anhörigomsorg behandlas dock inte i denna uppsats eftersom den av flera forskare (Forssell et al. 2014, ss. 29–30; Nka 2016b; Sand 2002, ss. 41–42) bedöms skilja mycket från anhöriganställningar avseende anhörigvårdarens arbetsrättsliga och sociala rättigheter osv (se även avsnittet *Metoddiskussion* angående detta).

Anhörigstöd: Med anhörigstöd menas de stödåtgärder som svenska kommunerna ska erbjuda för att hjälpa och avlasta de anhöriga som vårdar eller stödjer sina närstående. Socialtjänstlagen 5 kap 10§ är efter en lagändring i form av en skärpning år 2009 (Lagändring 2009:549) tydlig på den här punkten: ”Socialnämnden ska erbjuda stöd för att underlätta för de personer som vårdar en närstående som är långvarigt sjuk eller äldre eller som stödjer en närstående som har funktionshinder.” (Dahlberg 2013, ss. 237–238; Nka 2016d) Anhörigstöd delas ofta till direkta och indirekta stödinsatser där de först nämnda kan omfatta till exempel stödsamtal med anhörigkonsulent och stödgrupper för anhöriga och där de sist nämnda är insatser som indirekt kommer anhörigvårdaren till gagn, som exempelvis hemtjänst, avlösning eller korttidsboendevistelse för den som vårdas (Socialstyrelsen 2016b, ss. 8, 25–26, 2016c; Nka 2016d). Även olika ekonomiska ersättningar för anhöriga som vårdar, exempelvis anhöriganställning och anhörigbidrag, ses som en form av anhörigstöd (Forssell et al. 2014; Sand 2002; Socialstyrelsen 2016b). *Anhörig 300* var ett omfattande regeringsprojekt vid millenieskiftet som ämnade stärka anhörigstödet i de svenska kommunerna (Sand 2007; Socialstyrelsen 2002).

Anhörigvårdare: Med anhörigvårdare menas enligt Socialstyrelsens (2016c) definition ”person som vårdar närstående som är långvarigt sjuk, äldre eller har funktionsnedsättning”. Anhörigvårdare kan med andra ord vara exempelvis make/maka, förälder, barn, barnbarn, sammanboende, vän eller annan närstående, kan ha gemensam eller separat boende med den närstående som den hjälper och kan dela omsorgsansvaret med andra personer eller vårda ensam. Begreppet är alltså mycket vid och en anhörigvårdare kan vara allt från en förvärvsarbetande vuxet barn som hjälper sina föräldrar med årlig storstädning till en äldre make som har omsorgsansvaret för sin sammanboende partner dygnet runt. (Dahlberg 2013, ss. 234–237; Nka 2016c, 2016e; Socialstyrelsen 2004, s. 51). I vissa sammanhang är anhörigvårdare synonym för anhöriganställd (se till exempel benämningar i kollektivavtalet PAN). Begreppet anhörigvårdare lämnar det dock osagt om vårdaren får betalt för sina

insatser, vilket begreppet anhöriganställd inte gör. I denna uppsats väljer jag därför att använda mig av begreppet anhöriganställd eftersom begreppet anhörigvårdare omfattar så skild olika situationer att det inte tydligt framgår vad som menas. Även Sand (2010, s. 7) diskuterar problematiken i oklarheten med begreppen i sin rapport och menar att de flesta anhörigvårdare inte uppfattar sig själva som anhörigvårdare och därför inte heller nås av stödåtgärder.

Närstående: I likhet med begreppet anhörig (se ovan) är begreppet närstående inte heller entydigt eftersom det används i många olika betydelser i såväl vardagsspråket som i lagtexter (Nka 2016c, 2016e; Socialstyrelsen 2016b, s. 7). Vanligen menas med det en person som står en nära, och oftast omfattar begreppet till skillnad från begreppet anhörig även personer som inte tillhör familjen eller släkten. Exempelvis Socialstyrelsens (2016c) termbank definierar närstående som ”person som den enskilde anser sig ha en nära relation till”. I sammanhang av anhörigomsorg har begreppet närstående oftast kommit att betyda en person som behöver och tar emot stöd och hjälp av en anhörig (Nka 2016c, 2016e; Socialstyrelsen 2016b, ss. 7–8, 2016c) även om olika begreppsdefinitioner har förekommit genom åren även i myndighetstexter. Exempelvis även Socialstyrelsen själv har nämligen använt begreppet närstående för att både beskriva de som ger hjälp (se Socialstyrelsen 2007) och de som tar emot hjälp (se Socialstyrelsen 2002, 2009). Dock har betydelsen av begreppet närstående blivit klarare efter att Socialtjänstlagen 2009 ändrades vad gäller anhörigstöd eftersom Socialstyrelsen i sina dokument (2014, 2016a, 2016b) efter det definierar begreppet närstående relativt konsekvent som den som behöver hjälp och stöd. De flesta undersökta kommunerna använder sig också av begreppet anhörig när de hänvisar till den som hjälper och närstående när de menar den som får hjälpen. Dock så används dessa två begrepp inte alltid konsekvent, särskilt när det gäller äldre kommunala dokument: till exempel så benämner Kalmar kommun sina bestämmelser kring anhöriganställningar som “Riktlinjer för närståendeanställning” och Borås kommun talar i sina “Riktlinjer för närståendestöd” både om närstående som vårdar och om anhöriganställda. På grund av oklarheten i begreppen har till exempel Kristianstads kommun valt att använda benämning “anhörig/närstående” i sina riktlinjer för anhöriganställning. För tydlighetens skull väljer jag i denna uppsats att ansluta mig till Socialstyrelsens och Nationella kompetenscentrum anhörigas användning av begreppet närstående som den personen som behöver och tar emot stöd och hjälp.

LOV – lagen om valfrihet: Med LOV menas ett system baserat på en lag som trädde i kraft 2009 och som tillämpas i allt fler kommuner för att öka medborgarnas valfrihet samt insatsernas kvalitet genom

konkurrens. Exempelvis används den inom hemtjänsten där den enskilde som beviljas hemhjälp, får välja bland de kommunen godkända utförare, såväl kommunala som privata, som konkurrerar med kvalitet för att få fler kunder. (Dahlberg 2013, ss. 227–231; Hjalmarson 2014, ss. 17–18; Szebehely 2011) 143 av Sveriges kommuner hade år 2013 infört LOV inom hemtjänsten men ett antal kommuner har också beslutat att inte införa LOV (Hjalmarson 2014, ss. 17–18) och några kommuner har trätt ur LOV-system eller begränsat det kraftigt efter omfattande problem eller kritik (Kommunal 2013).

Objektanställning: Med objektanställning menas att en anställd endast är anställd för att arbeta hos en vårdtagare. Den anställde kan vara anhörig till vårdtagaren eller inneha sådana språkkunskaper som vårdtagaren efterfrågar. (Stockholms stad 2015, s. 4)

PAN-anställning: Med PAN-anställning menas en anställning enligt avtalet "Överenskommelse om lön och anställningsvillkor för personlig assistent och anhörigvårdare" där anställningen är baserad på att den vårdbehövande önskar att en särskilt person anställs som personlig assistent och i genväg så avslutas anställningen med en månads uppsägningstid när vårdbehovet upphör eller när arbetsgivaren vill avsluta det. Vid PAN-anställningar får den anhörganställda ingen tillägg för obekvämt arbetstid och Arbetstidslagen gäller inte heller i dessa anställningar. (SKL 2016)

Riktlinjer: Med riktlinjer menas i denna studie sådana offentliga dokument som utgör en lokal kommunal tolkning av lagen (i detta fall Socialtjänstlagen) och som fastställs av förvaltningen och nämndens förtroendevalda (i detta fall Socialtjänstförvaltningen eller Omsorgsförvaltningen respektive Socialnämnden eller Omsorgsnämnden) (Östersunds kommun 2015, s. 3). Det har på senare tid skapats riktlinjer för äldreomsorg i många kommuner i Sverige, och många biståndshandläggare upplever att dessa dokument utgör ett viktigt stöd i biståndsbedömningen, men det förekommer även kritik om att riktlinjerna tillsammans med ökande sparkrav detaljstyr bedömningar av individuella behov i för stor omfattning (Andersson 2004, 2007a; Dunér & Nordström 2006; Forssell et al. 2014; Norman 2010; Sand 2002).

Bakgrund

Anhöriganställningars historiska utveckling i Sverige

Trots att media ofta framhåller anhöriganställningar som en ny omsorgsform som börjats debatteras först på 2010-talets Sverige, har anhöriganställningar funnits sedan 1950-talet och litteratur visar att diskussionen om anhöriganställningar i Sverige växte fram redan under 1970-talet. Anhöriganställningar sågs då som ett kostnadseffektivt sätt att möta ett ökat behov av hemtjänst och en särskild Anhörigvårdskommitté tillsattes i slutet av 1970-talet med uppdrag att utreda hur omsorgsgivande anhörigas situation såg ut samt hur de kunde stödjas i sitt arbete (Sand 2010, s. 14). Kommittén föreslog exempelvis stödåtgärder i form av utökade möjligheter till anhöriganställning, avlösning och utbildning (Sand 2010, s. 14) och det fanns på 1970-talet omkring 24 000 anhöriganställda i Sverige (Forssell et al. 2014, s. 29). Center/Kristdemokratisk riksdagsledamot/minister Alf Svensson (1985–2009) lade 1986 fram en motion om att ytterligare främja anhöriganställningar som ”en uppskattad och välfungerande omsorgsform” under 1980-talet (Sveriges riksdag 2016) och fortfarande på 1990-talet var anhöriganställningar en blomstrande omsorgsform (Sand 2010).

Sedan 2007 förs det inte längre någon statistik över anhöriganställningar i Sverige. De sista uppgifterna om anhöriganställningar är från 2006 och de visar att det då fanns 1881 personer med anhöriganställning och 5246 personer med anhörigbidrag (Forssell et al. 2014, s. 29). Med andra ord har anhöriganställningar minskat från de höga siffror som fanns på 1970-talet. Införandet av LOV i många kommuner har dock medfört enligt flera källor (Kommunal 2013; Stockholms stad 2015; Szebehely 2011) att anhöriganställningar har blivit fler eftersom privata hemtjänstföretag oftare anställer anhöriga. Dock är det svårt att veta hur många anhöriganställningar det finns eftersom detta inte kontrolleras i de flesta kommunerna och eftersom företagen också verkar ge missvisande uppgifter om detta (Kommunal 2013; Stockholms stad 2015).

Det finns inte heller någon samlad statistik över om de anhöriganställda har utländskt bakgrund, men enligt Socialstyrelsen (2009, s. 30) är personer med annan etniskt bakgrund kraftigt överrepresenterade bland de som har anhöriganställning. Enligt uppgifter från 2006 påvisades att 70 % av de 1881 anhöriganställda hade utländsk bakgrund (Brodin 2015). Även flera av de 60

biståndshandläggare som Forssell et al. (2014, s. 33) intervjuat menade att de flesta av deras äldre klienter som har anhöriganställda omsorgsgivare hade utländskt bakgrund men bland de som hade hemvårdsbidrag så fanns det även "etniskt svenskar". Vidare så menar de intervjuade biståndshandläggare att såsom inom andra former av vård och omsorg så är kvinnor överrepresenterade bland anhöriganställda (Forssell et al. 2014, ss. 34–35). Vad gäller de anhöriganställdas socioekonomiska bakgrund så finns det delvis motstridiga uppgifter. Sand (2002) kom i sin omfattande forskningsprojekt angående betald anhörigvård fram till att det fanns anhörigvårdare med olika socioekonomiska bakgrunder men att de som har en lägre utbildning och som har arbetaryrken är överrepresenterade bland anhöriganställda.

Anhöriganställning i kommunal verksamhet

Kommunal äldreomsorg i Sverige baseras på rättigheter som är lagstadgade på basen av Socialtjänstlagen, en nationell lag som ska garantera stöd och hjälp till varje individ som inte kan få sina behov tillgodosedda på annat sätt oavsett individens behov, ålder, hemkommun, etnicitet osv (Sand 2007, s. 219; Szebehely 2011, s. 217). Socialtjänstlagen är dock en ramlag med målstyrning utan tydliga regler, vilket ger mycket utrymme för tolkningar gällande individens rättigheter (Forssell et al. 2014, s. 30; Sand 2007, ss. 31–32, 219). Vad gäller anhöriganställningar är lagen därför inte heller så entydig då den inte innehåller själva begreppet anhöriganställning eller några detaljer angående tillämpningen och därför verkar användas som stöd både för att bedöma behovet av anhöriganställningar och för att förbjuda anhöriganställningar. Som ett exempel på det först nämnda beskriver Kristianstads kommun i sina riktlinjer att biståndsbedömaren även ska bedöma behovet och besluta om anhöriganställning. Samtidigt påtalar flera andra kommuners riktlinjer, troligtvis med flera domstolsbeslut som stöd, att biståndsbedömaren inte ska besluta om anhöriganställning utan ska avvisa önskemål om det med hänvisning till att ett anställningsbeslut är en verkställighetsfråga (se exempelvis Gislaved, Vallentuna, Kalmar).

Som nämnts ovan finns det flera väsentliga domstolsbeslut gällande anhöriganställning. En dom från Kammarrätten i Stockholm (mål nr: 2011- 4519) fastställer att rätten till bistånd inte betyder rätt till en viss form av bistånd utan det är kommunen som beslutar vilken form av bistånd som ska ges för att uppfylla kravet på skälig levnadsnivå. Vidare medger domen kommunen rätten att välja den billigaste

insatsen som tillgodoser behovet. Tre domar från Kammarrätten i Stockholm (mål nr: 2011-568) respektive i Göteborg (mål nr: 2003-4260 och mål nr: 2010-3563) belyser att rätten till bistånd enligt SoL i form av hemtjänst inte omfattar rätt för den enskilde att kräva att kommunen anställer en viss person, exempelvis en anhörig, för att utföra insatserna. Även en dom från Kammarrätten i Sundsvall (mål nr: 2001-2847) menar att anhörganställning inte är en fråga om rätt till bistånd, utan är snarare att betrakta som en verkställighetsfråga. Vidare belyser en dom från Kammarrätten i Jönköping (mål nr: 774-12) att en förvaltningsdomstol inte kan genom en dom beordra kommunen att fortsätta anställningen av en viss person, även om anhörganställningen framstår som ett lämpligt sätt att tillgodose behovet.

Såsom nämnts tidigare är rättsläget gällande anhörganställningar osäker och tolkas olika i olika kommuner i landet, vilket har lett till varierande regler och tillämpning av lagen (Forssell et al. 2014; Nka 2016; Sand 2010). Därför varierar också förekomsten av anhörganställningar i Sverige. Socialstyrelsen (2002, s. 21) anger i *Anhörig 300*-rapporten att det vid millennieskiftet fanns möjlighet till ersättning för anhörigomsorg i form av anhörganställning i cirka 65 % av kommunerna. Brodin (2015) menar att cirka 55 % av de svenska kommunerna tillåter anhörganställningar i dagsläget, vilket tyder på att fler kommuner har förbjudit anhörganställningar de senaste åren.

Biståndshandläggarens roll

För att ta del av den hjälpen som finns att få, krävs oftast en ansökan om bistånd ställt till kommunen, och när det gäller äldreomsorg är det i de flesta svenska kommuner en biståndsbedömare eller biståndshandläggare som utreder ansökan om biståndet. Biståndshandläggarna, som enligt Socialstyrelsens rekommendationer ska ha en högskoleutbildning inom social omsorg, som socionom eller motsvarande, har som uppgift att informera om äldreomsorg, utreda den äldres omsorgsbehov samt besluta om biståndet i enlighet med gällande lagstiftning och förordningar. (Forssell et al. 2014, ss. 30–31; Hjalmarson 2014, ss. 21–25)

Eftersom Socialtjänstlagen inte innehåller detaljer angående biståndsbedömning, har flera kommuner skapat olika kommunala riktlinjer, kartläggningsinstrument och -mallar med förhoppningen om att öka jämlikheten och rättssäkerheten i biståndsbedömningen (Forssell et al. 2014; Hjalmarson 2014;

Norman 2010). Biståndsbedömare har nämnt dessa typer av riktlinjer som det viktigaste stödet i sitt arbete men har samtidigt påpekat att dessa dokument också utgör ett hinder för individuella bedömningar (Andersson 2007a; Hjalmarson 2014; Norman 2010). Biståndshandläggare är förutom Socialtjänstlagen även styrda av politiska beslut, kommunala riktlinjer samt egna kollegialt överenskomna normer för vad som ska beviljas osv, vilket resulterar i krympande utrymme för individuella bedömningar (Andersson 2004, 2007a; Dunér & Nordström 2006; Forssell et al. 2014; Hjalmarson 2014; Sand 2002). Detta trots att forskning också påpekar att biståndshandläggare har relativt mycket makt och handlingsutrymme (Andersson 2007a, 2007b; Brodin 2006; Dunér & Nordström 2006; Forssell et al. 2014; Sand 2002). Flera forskare har också lyft fram biståndshandläggares olika roller och uppgifter som är delvis motsägelsefulla och svåra att kombinera. Biståndshandläggaren har nämligen en roll både som socialarbetare och som kontrollant där denne ska bedöma hjälpbehovet hos den äldre individuellt men förväntas samtidigt hålla budgeten för äldreomsorgen genom att bedöma strikt och noggrant (Dunér & Nordström 2006; Forssell et al. 2014; Hjalmarson 2014; Norman 2010). Enligt Andersson (2007a) präglas dagens biståndsbedömning därför mycket av att biståndshandläggare i sitt arbete försöker skapa likhet i äldres behov, argumenterar med ekonomi som grund samt ser riktlinjerna som ett sätt att skapa rättvisa och rättsäkerhet för sig själva.

Som framgått ovan är biståndshandläggarnas roll och uppgifter i äldreomsorgen centrala men också komplicerade och inte minst vad det gäller anhöriganställningar. Sand (2002) beskriver i sin bok om den omfattande anhörigvårdstudien hur biståndsbedömarnas föregångare hemtjänstassistenter kunde använda sina stora handlingsutrymmen för att anpassa anhöriganställningsbesluten utifrån anhörigvårdarens och omsorgstagarens behov. Med andra ord kunde handläggaren till och med handla tvärtemot kommunala regler om denne såg det nödvändigt för anhörigvårdarens välmående och helhetssituation. Det är tveksamt om detta skulle gå vägen i dagens styrda biståndsbedömning men även Forssell et al. (2014, s. 31) beskriver med hänvisning till sina tidigare studier handläggarnas relativt stora frihet att till och med möjliggöra äldres och deras anhörigvårdares utlandsvistelser med bibehållen omsorgsinsats och anhöriganställning. Det som gör handlingsutrymmet bekymmersamt enligt Sand (2002, s. 33) är att makten också kunde användas för att begränsa den betalda anhörigvården på ett till och med godtyckligt sätt samt att de individuella bedömningar gällande

anhöriganställningar ledde till ojämlika villkor för anhörigvårdarna beroende på vilken handläggare man mötte.

Nuläget med anhöriganställningar

Anhöriganställningar är som omsorgsform under omförhandlingar i många kommuner i Sverige. Till exempel Stockholms stad har sedan 1 januari 2016 förbjudit nya anhöriganställningar i väntan på att en utredning om framtiden blev färdigt (Stockholms stad 2015), och sedan 1 januari 2017 ska anhöriganställningar endast vara tillåtna efter ansökan vid mycket särskilda situationer och det är biståndsenhetens enhetschef som beslutar om anhöriganställning enligt Socialtjänstlagen 4 kap 2 §, det vill säga som för kommunen frivillig insats (Stockholms stad 2016a, 2016b). Även flera andra kommuner i Stockholms län, däribland Huddinge, Järfälla, Solna och Sundbyberg, har förbjudit alla former av anhöriganställningar (Stockholms stad 2015, s. 7), och i Södertälje kommun, som också förbjudit anhöriganställningar, pågår det ett brottsmål mot ett hemtjänstföretag angående omfattande fusk med bland annat anhöriganställningar (Kommunal 2013). Vidare har ett antal kommuner särskilt i storstadsregioner, som Västra Götaland och Skåne, förbjudit eller begränsat anhöriganställningar (Stockholms stad 2016b). Dock finns det också kommuner i Sverige som valt en annan slags policy vad gäller anhöriganställningar. Till exempel Gävle kommun satsar på anhöriganställda genom utbildning och stödgrupper (Gävle kommun 2016) och informerar också om anhöriganställningar som "ett fullvärdigt alternativ till hemtjänsten" (Gävle kommun 2013).

Feministisk teori

Feministisk teori är en samhällsvetenskaplig teoribildning som växte fram från bland annat kvinnorörelsen, marxism, kritisk teori och fenomenologi under 1970-talet (Bengtson et al. 2013, ss. 36–38). Den centrala frågan inom feministisk teori är maktstrukturer och -förhållanden som påverkar på både individ-, familje- och samhällsnivå och som anses leda till diskriminering och underordning av kvinnor (Bengtson et al. 2013, ss. 36–38). Inom feministisk teori ses kön som det styrande ordningsprincipet som skapar strukturer som ställer som regel kvinnor i underläge i alla situationer, tider och samhällen (Bengtson et al. 2013, ss. 36–38; Hirdman 2012). Könrelationer benämns dock

inom feministisk tradition och forskning oftast med två olika begrepp – *kön* (eng. *sex*) som biologisk dimension av kön och *genus* (eng. *gender*) som sociokulturell dimension av kön (Hirdman 2012, ss. 455–458; Piuva & Karlsson 2012, ss. 27–32). Feministisk teori behandlar även förutfattade meningar om kvinnliga och manliga egenskaper samt förväntningar på kvinnans och mannens olika roller såväl i familjen som i samhället (Hirdman 2012, ss. 461–463). Enligt Hirdman (2012, s. 455) accepterar inte kvinnoforskare de befintliga maktolikheterna mellan kvinnor och män som naturliga utan vill ifrågasätta dessa på samma sätt som de enligt Sörensdotter (2013) även vill ifrågasätta föreställningarna om vad som anses som kvinnligt och manligt. Normativ forskning är över huvud taget vanligt bland feministiska forskare. Med andra ord förekommer mer forskning där man skriver både om hur saker och ting är och om vad vore bra och önskvärt. (Wærness 2007, s. 33). Feministisk teori har använts som utgångspunkt i forskningen om väldigt olika fenomen och inom socialgerontologin har man till exempel forskat om ämnen med kopplingar till pensioner, arbetslivet och omsorgsarbete osv (Bengtson et al. 2013, ss. 36–38).

Piuva & Karlsson (2012) presenterar översiktligt i sin introduktion tre vågor av utveckling feministisk teori har gått igenom och några centrala grundgestalter som bidragit till feministisk teori. Dock poängterar Piuva & Karlsson (2012, s. 26) att vågorna inte ska uppfattas som riktiga vågor som tydligt kommer och går utan som nya synvinklar på samma fenomen. Den första vågens feministiska tankar kan enligt Piuva & Karlsson (2012, s. 19) spåras till 1700-talets upplysningstider och fortsatte med 1800- och 1900-talets börjans medborgarrättighetskamp där både liberala och socialistiska rörelser krävde social förändring. Från liberal sida var det framför allt Mary Wollstonecraft och paret Mill som var centrala medan Aleksandra Kollontaj och Clara Zetkin var mest framträdande av de marxistiska feministerna. Båda grenar framhöll kvinnans politiska, ekonomiska och familjära rättigheter som centrala och såg kvinnors underordning både i hemmet och i samhället som ett stort problem. (Piuva & Karlsson 2012, ss. 19–20) Den andra vågens feministiska teoretiker lyfte från och med 1960-talet fram kvinnors dubbelarbete och sexuell underordning som faktorer som ställer kvinnor systematiskt i sämre position i jämförelse med männen, det vill säga patriarkatet. Särskilt Simone de Beauvoir och Kate Millett samt Yvonne Hirdman med sin genussystemteori var med och breddade upp uppfattningar om vad som är kvinnors underordning och beskrev dess vardagliga uttryck. (Piuva & Karlsson 2012, ss. 21–23) Den tredje vågens feministiska teori från 1980- och 1990-talet framåt ifrågasatte antaganden om olika dikotomier och dualistiska tankar, såsom kvinnors och mäns

påstådda olika egenskaper och roller, samt lyfte upp olikheter kvinnor emellan från exempelvis etnicitetens och sexualitetens synvinklar. Av huvudgestalterna kan nämnas Judith Butler, bell hooks och Gayatri Spivak som behandlade såväl heteronormativitet, postkolonial kritik som rasism i sina feministiska texter. (Piuva & Karlsson 2012, ss. 24–26)

Feministisk teori inom tidigare omsorgsforskning

Feministisk teori har använts mycket inom omsorgsforskning och omsorgsforskningen började egentligen med feministiska välfärdsvetare som tog sig an frågor om omsorgen (Wærness 2007, ss. 31–33). Vidare är forskningen om omsorgen om äldre från genusperspektivet ett växande område (Piuva & Karlsson 2012, s. 42) där feministiskt perspektiv används som verktyg både för att förklara vad omsorg är och för att beskriva hur omsorgsarbetet och strukturer och praktiker kopplade till detta påverkar kvinnor och män samt samhället i stort. Enligt den feministiska teorin ställer könstillhörigheten och de omgivande könsstrukturerna såväl kvinnor som män i olika könsroller (Bengtson et al. 2013, ss. 36–37). Till exempel Odén (2013) forskar ur ett feministiskt och historiskt perspektiv bland annat hur kvinnor i alla tider har haft som sin uppgift att ta hand om de äldre och sjuka och även Mossberg (1994, ss. 178, 185) menar att en kvinnas plikt att vårda sina anhöriga, såsom make osv., har ansetts som självklart och normalt i de flesta samhällen medan en man som vårdar sin maka uppmärksammas och får uppskattning för detta. Således ses anhörigvårdarrollen som något normalt för kvinnan och denna normalitetsstruktur påverkar så att kvinnor oftare också tar rollen som anhöriganställda (Mossberg 1994, ss. 178, 185). Johansson (2001, ss. 78–79) konstaterar på basen av studieresultaten att män har mer handlingsfrihet även vad gäller informell omsorg då de verkar kunna få fram sitt hjälpbehov lättare och kunna förhandla sig en viss frihet från de ofta normerande föreställningar om omsorgsansvar som ofta griper an kvinnor.

Feministiskt perspektiv visar vidare hur könsstrukturer är kopplade till ekonomiska resurser och samhällsstrukturer och bland andra Mossberg (1994, ss. 178–179, 189) uppmärksammar hur det obetalda omsorgsarbetet som kvinnor oftare än män ägnar sig åt påverkar kvinnors löne- och karriärutveckling, socialförsäkringsförmåner och pensionsrättigheter negativt och skapar så kallade kvinnofällor. Även Andersson (2007b, s. 211) lyfter upp i sin studie ett strukturellt problem gällande kvinnornas situation och omsorg, nämligen det att det finns tecken på att kvinnor ofta missgynnas vad

gäller biståndsbedömning. Till exempel händer det att män oftare än kvinnor får hemhjälp med hushållssysslor beviljad, att ett par där kvinnan är sjuk beviljas hemhjälp lättare än ett par där mannen är sjuk och att mäns vårdbehov skattas som regel som mer omfattande än kvinnors vårdbehov. Med andra ord leder ojämsställda bedömningar, som inte är medvetna om genustänkandet, till att traditionella könsmonster upprätthålls inom omsorgen (Andersson 2007b, s. 211). Abel och Nelson (1990, ss. 23–24, 26) menar också i sitt bokkapitel att feministiska studier bör uppmärksamma kvinnors dubbla omsorgsansvar samt omsorgsgivarnas situation och de strukturer som försvårar och förstör för dem i deras ofta svåra och krävande arbete istället för att skapa stödjande strukturer. Även Stranz (2013a, 2013b) menar att omständigheter och strukturer kring (kvinnors) omsorgsarbete påverkar omsorgsarbetarnas välmående påtagligt. Stranz (2013a, 2013b) hänvisar till Nancy Frasers (1994) begreppspar *ersättning* och *erkännande*, vilka enligt henne båda behövs för att skapa ett genusrättvist omsorgsarbete.

Vidare forskar feministiska teoretiker även ofta kring omsorgens karaktär och former. Fisher och Tronto (1990) beskriver olika bilder av omsorgen som har lyfts upp under olika politiska och filosofiska vågor och tider och som betonar olika saker inom omsorgen samt betonar omsorgens kopplingar till sociala relationer, makt och konflikter. De (1990 ss. 40–46) delar upp omsorgen i olika dimensioner / utvecklingssteg med olika karaktär där alla fyra komponenter, *att bry sig om, att ha omsorg om, att ge omsorg* och *att ta emot omsorg*, krävs för att omsorgen ska vara komplett, inte för fragmenterat och fungera utan problem. Fisher och Tronto (1990, s. 41) beskriver även fyra villkor (eng. *ability factors*) som krävs för omsorgen att vara god, nämligen tid, resurser, kunskap och skicklighet (översättning av begreppen tagen från Johansson (2001)). James (1992) betonar omsorgens karaktär som en kombination av organisering, fysiskt arbete och känslorarbete samt kritiserar de tidigare förenklade infördelningar i lönearbete och obetalt omsorgsarbete. Hon (1992) menar tillsammans med Graham (1991) att många kvinnor, särskilt invandrarkvinnor, är tvungna att ge omsorg mot betalning för att de inte har råd att ägna sig åt obetald omsorg och att deras hårda omsorgsarbete på grund av ”medelklassfeministernas” trångsynta uppfattningar därför inte räknas som riktig omsorg.

Feministisk teori används också för att förklara och beskriva omsorgsrelationer. Fisher och Tronto (1990, ss. 47–48) lyfter upp strukturella motsättningar i omsorgsrelationen i och med att det alltid finns en asymmetrisk förhållande mellan förpliktelser och maktutövande i dessa. Johansson (2001, s.

58) betonar att det finns ett ömsesidigt beroende där varje människa behöver hjälp från andra någon gång i livet för att överleva, något som omsorgsforskarna enligt henne ofta glömmer eller åsidosätter. Dock påminner Johansson (2001, s. 58) om att denna ojämlikhet inte ska blandas med andra, orättvisa ojämlikhetsstrukturer kopplade till exempel till klass, kön eller etnicitet, och med maktspel kopplade till hierarkier. Wærness (1980) däremot skiljer på två olika typer av omsorgsrelationer där “att ha omsorg för andra” representerar en asymmetrisk relation med maktskillnad och där “att ha omsorg för varandra” är en ömsesidig ansvarstagande där man ger och tar emot omsorg. Vidare betonar Wærness (1980) även omsorgens olika betydelser för kvinnor och män och i informella och formella kontexter och skiljer begreppet *omsorg* från begreppet *personliga tjänster*.

I detta kapitel har anhörganställningar, deras historiska utveckling och nuläget behandlats. Vidare har feministisk teori och dess tillämpning inom omsorgsforskning presenterats. Eftersom riktlinjerna för anhörganställningar avses att studeras i föreliggande uppsats och eftersom maktförhållanden, uppfattningar om könsroller inom omsorgen och realiteter inom anhörigomsorgen är några av centrala frågor inom feministisk teori men också i föreliggande uppsats, ter det sig naturligt att anhörganställningar och feministiska omsorgsteorier kombineras i det följande. Sammanfattningsvis avser jag i föreliggande uppsats alltså att studera riktlinjerna för anhörganställningar utifrån ett feministiskt perspektiv.

Syfte

Att undersöka kommunala riktlinjer för anhöriganställningar tillgängliga på kommunernas hemsidor utifrån tre följande frågeställningar angående hur kommuner i Sverige beskriver: 1) vilka situationer som berättigar anhöriganställning, 2) hur det säkerställs att den äldre personen skall få sina behov tillgodosedda samt 3) hur säkerställs den anhöriganställdes rättigheter/välmående?

Metod

Studiedesign

Denna uppsats har en kvalitativ studiedesign baserad på kommunala dokument som innehåller riktlinjer gällande anhöriganställning. Studien är baserad på sammanlagt 21 riktlinjer från Sveriges 121 medelstora och stora kommuner som har analyserats med hjälp av kvalitativ innehållsanalys.

Urval

För att uppnå studiens syfte genomfördes flera urval. Av samtliga riktlinjer för anhöriganställningar i Sverige inkluderades enbart de riktlinjerna som avser medelstora och stora kommuner i studien. Enligt Statistiska Centralbyråns (SCB) definitioner har medelstora kommuner 20 000 – 50 000 invånare. Anledningen till denna uppdelning var för att förekomsten av riktlinjer i medelstora kommuner visade sig vara för få (endast nio stycken), varför även större kommuner inkluderades med mer än 50 000 invånare. Ett annat skäl till detta var möjligheten att kunna jämföra kommuner emellan. Således omfattar studien alla medelstora och stora kommuner i Sverige och sammanlagt handlar dessa enligt SCB:s uppgifter per 2015-12-31 om 121 av Sveriges 290 kommuner där den största kommunen i urvalet är Stockholm med 923 516 och den minsta Mora med 20 101 invånare. Kommuner med lägre invånarantal än 20 000 invånare exkluderades från studien då de också ofta visade sig sakna riktlinjer för anhöriganställningar.

Flera dokument som samlades in på ett tidigt stadium bedömdes vara olika i sin utformning då de även innehöll utredningar från socialförvaltningar, protokoll från kommunfullmäktige samt pressmeddelanden från socialförvaltningar angående kommunala beslut i ämnet. Urvalet begränsades därför till att enbart omfatta kommunala riktlinjer för anhöriganställningar. Däremot inkluderades alla typer av riktlinjer för anhöriganställningar i urvalet, vare sig de fanns som hemsidor eller som dokument på hemsidan eller under kommunens styrdokument eller författningssamling och vare sig de var separata riktlinjer för anhöriganställningar eller fanns som underrubrik inom allmänna riktlinjer för biståndsbedömning. De riktlinjedokument som fanns tillgängliga på respektive kommuns officiella hemsida i mars 2016 då undersökningen gjordes inkluderades i studien. Detta motiveras dels med att riktlinjer är offentliga dokument som borde vara tillgängliga för allmänheten genom kommunernas hemsidor och dels med att den tillgängliga tiden begränsade möjligheten att kontakta kommuner per mail eller telefon för att söka efter riktlinjer som eventuellt finns tillgängliga internt eller i pappersformat. Ingen begränsning är gjord beträffande riktlinjernas ålder, dock omfattas studien enbart av de riktlinjer som härstammar från 2000- och 2010-talet.

Ett val gjordes att begränsa undersökningen av riktlinjer för anhöriganställningar på bistånd som beviljas enligt Socialtjänstlagen (SoL): det handlar om omsorgsinsatser som oftast kallas hemtjänst, hemhjälp eller hjälp i hemmet/ordinärt boende samt vissa hemtjänstliknande insatser, såsom avlösning och ledsagning (enligt SoL). Ett val gjordes vidare att studien inte skulle omfatta hemvårdsbidraget, det vill säga när omsorgsbehövande erhåller ett bidrag beviljad av biståndshandläggare för att användas för att betala den/de som ger omsorgen. Ytterligare begränsning som valdes var att enbart behandla anhöriganställningar i äldreomsorgen, det vill säga endast inom biståndsinsatser som riktas till de som är över 65 år.

Sammanfattningsvis innefattade urvalet alla kommunala riktlinjer för anhöriganställningar som fanns tillgängliga på medelstora och stora kommuners hemsidor i Sverige i mars 2016 och som i huvudsak handlade om anhöriganställningar inom äldreomsorgens hemtjänstinsatser beviljade enligt Socialtjänstlagen.

För studien söktes det således efter riktlinjer för anhöriganställningar på hemsidor för 121 svenska kommuner. Resultatet blev 21 dokument som i genomsnitt innehöll en halvsida text var om anhöriganställningar (Tabell 1). Med andra ord saknade 100 av Sveriges stora och medelstora

kommuner riktlinjer för anhöriganställningar tillgängliga på hemsidorna. Dock bör det påpekas att det finns flera olika skäl till att kommunerna saknar riktlinjer för anhöriganställningar, varav en av de viktigaste kan anses vara att många kommuner i Sverige inte tillåter anhöriganställningar (för fakta om detta se kapitlet *Bakgrund* och för djupare diskussion om detta se avsnittet *Resultatdiskussion*). Av de hittade riktlinjerna var över hälften skapade och/eller reviderade mellan åren 2015 och 2016 och en tredjedel var från 2012 och 2013 (Tabell 2). Således är de hittade riktlinjerna relativt nya.

De hittade riktlinjerna	Skapad/Uppdaterad (år)	Antalet sidor som avser anhöriganställningar	Typ av riktlinje (del = del av en allmän riktlinje för biståndsbedömning/ hemtjänst/ SoL; separat = separat riktlinje för anhöriganställningar/ anhörigstöd)
Borås	2002	1,0	separat (för anhörigstöd)
Falkenberg	2013	0,25	del
Gislaved	2015	0,25	del
Halmstad	2015	0,25	del
Haninge	2016	0,5	del
Kalmar	2015	1,25	separat
Kristianstad	2016	1,0	separat
Linköping	2016	0,5	del
Skövde	2008	0,25	del
Sollentuna	2015	1,0	separat
Staffanstorps	2015	0,5	del
Strängnäs	2015	0,75	del
Södertälje	2015	0,25	del
Ulricehamn	2013	0,5	del
Upplands Väsby	2015	0,5	del
Uppsala	2015	0,75	del

Vallentuna	2012	1,5	separat
Västerås	2012	0,25	del
Växjö	2013	0,25	del
Ängelholm	2013	0,25	del
Östhammar	2010	0,5	del

Tabell 1: De hittade riktlinjerna och deras egenskaper

År för skapande/uppdatering:	Antal riktlinjer
2002 – 2008	2
2009 – 2014	7
2015 – 2016	12
Total antal riktlinjer:	21

Tabell 2: Riktlinjernas fördelning gällande året för skapande / uppdatering

Insamling av data

För att samla in datamaterialet för studien var tillvägagångssättet följande: Sökning efter relevanta dokument skedde genom respektive kommuns Internet-hemsida och dess sökfunktion samt dess olika relevanta navigeringsrubriker. Sökning påbörjades alltid genom att skriva följande begrepp en i taget som sökord i sökfunktionen på kommunens hemsida: anhöriganställning, anhöriganställd, anhörigvård; riktlinje(r) (för) bistånd/ biståndsbedömning/ Socialtjänstlagen/ hemtjänst/ hemvård/ myndighetsutövning. Om de sökta riktlinjerna inte hittades genom dessa sök, fortsatte letandet med manuella sökningar på kommunens hemsida där navigeringsrubriker med information om anhörigstöd, hemtjänst och stöd för äldre undersöktes för att hitta riktlinjer. Även navigeringsrubriker där kommunala styrdokument och författningssamling finns, söktes igenom, lika så navigeringsrubriker med information om kommunens kvalitetsarbete till medborgarna och till utförare av hemtjänst enligt lagen om valfrihet (LOV). Andra begrepp, såsom objektanställning och PAN-avtal, användes inte som sökord då de vid första försök verkade vara sällsynta begrepp i anhöriganställningssammanhang och underlättade således inte sökandet efter riktlinjer. Alla sökord användes inte heller varje gång utan sökandet anpassades efter hemsidan och de uttryck som verkade vara vanliga inom respektive kommun. Dessutom fungerar datorns och hemsidornas sökverktyg så att de fyller i och föreslår olika sökord medan besökaren formulerar sitt sök och dessa funktioner kunde användas som hjälpverktyg när sökandet pågick på respektive kommuns hemsida.

Om relevanta dokument hittades, bedömdes sedan om de var lämpliga genom att gå igenom varje dokument för sig. Det kollades om dokumentet i fråga rymdes inom studien utifrån de kriterier som anges under rubriken *Urval*, och icke-relevanta dokument sorterades bort från urvalet. Dock kunde dessa användas som annan bakgrundsmaterial. Sökresultat för respektive kommun dokumenterades i en excel-dokument. Vad gäller omfattande riktlinjer för äldreomsorg som endast innehöll några rader om anhöriganställningar togs endast med den del av dokumentet som handlade om just anhöriganställningar. Internetadresserna till de hittade riktlinjerna presenteras i detalj i *Bilaga 1*.

Analys

Kvalitativ innehållsanalys valdes då denna analysmetod avser att analysera olika och stora textmassor där fokus vilar på att beskriva likheter och skillnader i textinnehållet (Elo & Kyngäs 2007).

Analysen påbörjades med att det bestämdes att var och en av de tre valda frågeställningarna skulle analyseras var för sig och skulle således bilda grupperna 1, 2 och 3. Detta val medförde med andra ord att analysen skedde i följande tre grupper (Tabell 3): Grupp 1 (frågeställning 1), Grupp 2 (frågeställning 2) och Grupp 3 (frågeställning 3). Detta gjordes för att tydligare fånga upp de olika dimensionerna, likheterna och skillnaderna i beskrivningar av anhöriganställningar som antogs finnas. Det antogs nämligen att Frågeställning 1 skulle lyfta upp förutsättningar och villkor för anhöriganställningar, att Frågeställning 2 skulle föra i ljuset de äldres perspektiv och behov vid anhöriganställningar samt att Frågeställning 3 skulle belysa de anhöriganställdas situation och rättigheter vid denna omsorgsform.

<p>Syfte: Att undersöka kommunala riktlinjer för anhöriganställningar tillgängliga på kommunernas hemsidor utifrån tre följande frågeställningar angående hur kommuner i Sverige beskriver:</p>	<p>Frågeställning 1: vilka situationer som berättigar anhöriganställning?</p>	<p>Grupp 1</p>
	<p>Frågeställning 2: hur det säkerställs att den äldre personen skall få sina behov tillgodosedda?</p>	<p>Grupp 2</p>

	Frågeställning 3: hur säkerställs den anhörganställdes rättigheter/välmående?	Grupp 3
--	--	----------------

Tabell 3: Analysgrupperna

I enlighet med kvalitativ innehållsanalys i Elo & Kyngäs (2007) påbörjades analysen av materialet med en inledande genomgång av riktlinjerna. Materialet lästes igenom upprepade gånger och ett reflekterande över textens innehåll i förhållande till de tre frågeställningarna påbörjades. Text som svarade till var och en av de olika frågeställningarna valdes ut och bildade de meningsenheter som använts för att få en uppfattning om varje riktlinje samt helheten de bildar. I detta skede skrevs uppkomna enskilda funderingar och idéer ner i marginalen för att kunna användas senare i analysen. (Elo & Kyngäs 2007, ss. 109–110)

Analysarbetet fortsatte med att varje enskild riktlinje kopierades i ett tabelldokument med kolumnerna meningsenhet, kondensering och kod/etikett (se exempel på analys i *Bilaga 2*). Sedan gick varje riktlinje i de tre olika grupperna systematiskt igenom i sökandet efter svar på de tre olika frågeställningarna. Med andra ord gick analysen till så att den första riktlinjen i Grupp 1 (frågeställning 1) lästes igenom mening för mening och de avsnitt i den som svarade mot Frågeställning 1 (beskrivningar av vilka situationer som berättigar anhörganställning) markerades. Sedan gjordes det samma med de övriga 20 riktlinjer i Grupp 1. Sedan fortsatte analysen i Grupp 2 med genomgång av alla 21 riktlinjer men den här gången från perspektivet av Frågeställning 2 (beskrivningar av hur de äldres behov kan tillgodoses). Slutligen flyttades fokus till Frågeställning 3 (beskrivningar av hur de anhörganställdas rättigheter kan säkerställas) och samma genomgång av de 21 riktlinjerna (Grupp 3) gjordes med utgångspunkt i att hitta svar på den frågeställningen.

I nästa steg kondenserades meningsenheterna, vilka omfattade det kondenserade innehållet. Dessa lästes ytterligare igenom och kodades var och en för sig till koder/etiketter. Koderna delades in i tre olika grupper, vilka kom att bli kategorier. (Elo & Kyngäs 2007, ss. 109–110) Kategorierna namngavs ”oklara beskrivningar”, ”allmänna beskrivningar” och ”detaljerade beskrivningar”.

De olika typer av beskrivningar som anades bland materialet hade följande karaktär. Dels verkade det finnas beskrivningar som hade oklara, lätt feltolkade och mångtydiga textavsnitt, och dessa riktlinjer

var i sig ofta kortfattade och innehöll endast knapphändig information om anhöriganställningar. Dels saknade några av riktlinjerna helt beskrivningar som skulle svara på frågeställningen. Oklarheten i beskrivningarna bestod av att många av texterna var skrivna på ett sätt som gjorde att de kunde förstås på flera olika sätt eller innehöll inte tillräckligt med beskrivningar för att kunna ge svar på frågor som en individ som läser riktlinjen i fråga skulle kunna tänkas ha. Således var perspektivet i första hand den individens som skulle kunna vilja läsa riktlinjen, vare sig individen läser riktlinjen i egenskap av en hjälpbehövande äldre, en anhörig till äldre eller en biståndsbedömare eller annan representant för samhällsfunktioner samt vare sig läsaren är högutbildad och/eller insatt i ämnet eller lågutbildad och/eller obekant med ämnet äldreomsorg och kommunala författningar. Med andra ord var antagandet att vem som helst ska kunna läsa riktlinjen i fråga när det bestämdes vilka riktlinjer som skulle bedömas som oklara. Dock låg betoning på att bedöma riktlinjerna utifrån det stoff som gav svar på frågorna som ställdes till materialet. Således fanns det till exempel några relativt omfattande textavsnitt bland riktlinjerna som ändå bedömdes som oklara beskrivningar eftersom de inte svarade på frågeställningen. Likadant kunde en riktlinje exempelvis hamna bland oklara beskrivningar vad gäller en frågeställning men sedan placera sig i detaljerade beskrivningar i de övriga två frågeställningar. (se närmare i *Bilaga 3*) Med andra ord bedömdes varje riktlinje mot varje frågeställning för sig oberoende av de övriga frågeställningarna. De meningsenheterna som bedömdes sakna beskrivningar som svarade mot frågeställningen eller som endast innehöll mångtydiga och knapphändiga beskrivningar döptes till oklara beskrivningar.

Vidare så upptäcktes det att det även fanns något mer omfattande och allmänt hållna beskrivningar i materialet som karakteriserades av något svepande, odetaljerade och officiella formuleringar av riktlinjer. Dessa riktlinjer beskrev inte reglerna, riktlinjerna och situationerna utförligt eller med exempel utan höll sig på en allmän nivå där detaljerna saknades eller var formulerade med abstrakta ord. Dessa beskrivningar som utgångspunkt kunde läsaren endast få ett ytligt och allmänt hållet svar på sin fråga angående anhöriganställningar och därför döptes de till allmänna beskrivningar.

Den tredje kategorin av beskrivningar som sågs bilda ett mönster var de mycket omfattande och detaljrika texten som hade många och breda svar på frågeställningen i fråga. Dessa beskrivningar innehöll ofta också allmänna beskrivningar av regler och riktlinjer men hade alltid också många och beskrivande exempel på situationer och sätt som hade med anhöriganställningar att göra. Eftersom

läsaren kunde få en mångsidig och skarp bild av situationen genom att läsa beskrivningar från denna kategori, döptes den till detaljerade beskrivningar.

Några exempel på analysprocessens steg återfinns i *Bilaga 2*, resultaten för analysen presenteras i form av text och tabeller under rubriken *Resultat* samt i *Bilaga 3*, och de funna kategorierna och teman om beskrivningar gällande anhöriganställningar diskuteras och tolkas vidare under *Resultatdiskussion*.

Etiska överväganden

Etiska överväganden gällande föreliggande examensarbete påverkas och underlättas mycket av att den baserats på offentliga dokument skrivna av tjänstemän och godkända av politiker för offentligt bruk. Således handlar studien inte om att studera människor eller uppgifter lämnade av människor i den mening som anses som känsligt eller eventuellt problematiskt. En etisk egengransning av uppsatsen har genomförts och lämnats in till kursansvarig enligt Hälsohögskolans aktuella anvisningar, men den har inte gett anledning till några funderingar kring studiens etiska dimensioner.

Resultat

Resultaten för studien presenteras nedan först översiktligt och sedan i de tre olika grupperna som svarar på var och en av de tre frågeställningarna (Tabell 3). Sammanfattningsvis visar resultaten att många av kommunerna beskriver förutsättningar för anhöriganställningar på otydliga och allmänt hållna sätt och att det finns relativt få konkreta exempel på möjliga situationer som berättigar anhöriganställning. Istället finns det beskrivningar där man hänvisar till begreppen särskilda situationer och omständigheter som sådant som berättigar anhöriganställning. Beskrivningarna tyder på att villkoren för om och när anhöriganställningar är möjliga varierar avsevärt i och med att kommunerna genom att använda sig av det handlingsutrymme som finns inom Socialtjänstlagen har skapat olika slags riktlinjer för sina respektive kommuner.

Riktlinjerna för anhöriganställningar i kommunerna beskriver även olika och varierande lösningar på hur det kan säkerställas att de äldre får sina behov tillgodosedda. Överlag presenteras dock kontroll av anhöriganställningarnas omfattning och den anhöriganställdes kompetens samt professionell behovsbedömning som de främsta sätten för säkerställandet. Det finns även en övergripande betoning på att anhöriganställningar inte är att betrakta som det främsta sättet att tillgodose de äldres behov.

Det finns få allmänna och detaljerade beskrivningar av hur de anhöriganställdas rättigheter säkerställs i kommunernas riktlinjer för anhöriganställningar. Tydliga regler som mestadels härstammar från arbetslagstiftningen och kollektivavtal beskrivs som de främsta sätten för säkerställandet. Oftast sammanfaller varje enskild kommuns placering i bedömningskategorier vad gäller både frågeställning 2 och 3 (Bilaga 3). Med andra ord använder de flesta riktlinjerna likadana sätt för säkerställandet av såväl den äldres som den anhöriganställdes rättigheter. Dock ligger betoningen i huvudsak på de krav och villkor som ställs på den anhöriganställda och/eller den ansvarige chefen/utföraren för att kvalitetssäkra omsorgen.

Vaga beskrivningar av vilka situationer som berättigar anhöriganställningar

I de kommunala riktlinjerna för anhöriganställningar tillgängliga på hemsidor finns det flera oklara beskrivningar om vilka situationer som berättigar anhöriganställning. Med andra ord beskrivs villkoren för anhöriganställningar endast översiktligt eller inte alls i flertalet riktlinjer (Tabell 4).

Särskilt betoning i dessa riktlinjer ligger på separering av behovsbedömning från anställningsbedömning. Exempelvis beskrivs att *”(U)fredningen ska påvisa huruvida den enskilde uppnår skälig levnadsnivå bäst genom att insatserna sker av hemtjänst eller anhöriga. Själva anställningen är ett ställningstagande för arbetsgivaren och inte biståndshandläggaren.”* (Gislaved). Det finns dock även riktlinjer som bedöms som detaljerade respektive allmänna beskrivningar och som i likhet med oklara beskrivningar betonar vikten av att behovsbedömning bör ske av biståndsbedömare medan anställningsbeslut skall fattas av utförarchefen tillika arbetsgivaren: *”Alla som har behov av hjälp enligt 4 kap 1 § socialtjänstlagen söker hemtjänst för att få sitt behov tillgodosett. Handläggarna bedömer behovet av hemtjänst och om behov föreligger beviljar det. Myndighetschef kan efter särskild prövning medge anställning av anhörig --”* (Halmstad).

Vissa av de undersökta riktlinjerna har allmänna och mer detaljerade beskrivningar om under vilka förutsättningar anhöriganställningar godkänns. Här beskrivs exempelvis att anhöriganställning inte får ske om man är över 67 år: *”Anställning av anhörig kan pågå fram till pensioneringen, dock längst till fyllda 67 år, om den enskilde har behov av insatsen.”* (Staffanstorps). Vidare beskrivs det att endast arbetsföra personer i yrkesför ålder kan anställas: *”Anhörigvårdaren skall vara lägst 18 år, men inte ha uppnått åldern för ålderspension och vara arbetsför, d v s inte förtidspensionerad, sjukskriven med sjukbidrag eller sjukpenning, inte uppbära närståendepenning, föräldrapenning eller ersättning för vård av sjukt barn. Man kan inte uppbära någon form av arbetslöshetsersättning eller liknande för de timmar anställningen gäller.”* (Borås).

Förutom de allmänt hållna beskrivningar som nämnts ovan så finns det även detaljerade beskrivningar om vilka situationer som berättigar anhöriganställning. Här finns exempel på möjliga situationer beskrivna i riktlinjerna: exempelvis så beskrivs det att palliativ vård/vård i livets slut kan berättiga anhöriganställning (Halmstad) och att en anhörig som bedöms lämplig för uppdraget och som bor tillsammans med den hjälpbehövande kan anställas (Haninge). Det nämns även att avsaknad av relevant språkkompetens inom hemtjänsten kan utgöra ett skäl till att anställa en anhörig: *”Anhöriganställning får endast tillämpas om: - Kunden talar ett främmande språk som inte talas av någon i personalgruppen. - De beviljade hemtjänstinsatserna inte kan tillgodoses på annat sätt.”* (Vallentuna). Vidare lägger kommunerna fokus i sina beskrivningar på att anhöriganställningar kan berättigas om de fungerar som individuella lösningar och om den enskilde önskar att anhörig anställs: *”Ansökan: Ansökan om att anhörig ska anställas prövas efter ansökan av den enskilde. Anhörig kan*

aktualisera men ej ansöka. Målgrupp: Personer med beviljade hemtjänstinsatser och som har så specifika behov att enbart anhörig bedöms kunna tillgodose behoven, kan beviljas anhöriganställning.” (Kristianstad).

De i riktlinjerna beskrivna situationer är dock i huvudsak kopplade till “särskilda skäl”, “särskilda behov” samt ”särskilda omständigheter” samt hänvisar allmänt till strävan efter en normal anställning. Till exempel beskrivs det att: *“Upplands Väsby kommun tillämpar inte anhöriganställningar. Vid mycket särskilda omständigheter kan kommunen efter ansökan från den enskilde bevilja en anhöriganställning om behovet inte kan tillgodoses på annat sätt. -- I de fall anhöriganställning blir aktuellt gäller samma regler som för övriga anställda, det innebär bland annat normala anställningsvillkor, samma kompetenskrav--” (Upplands Väsby)* och att: *“Anhörigvårdare beviljas endast i undantagsfall och vid mycket särskilda skäl. Med särskilda skäl menas svår psykisk ohälsa, styrkt av läkare samt sociala problem. Kravet är också att den enskilde bor tillsammans med anhörig/närstående.” (Skövde).*

Varierande men ofta allmänna lösningar på hur äldres rättigheter kan säkerställas

Beskrivningarna i riktlinjerna avseende hur de äldres rättigheter varierar avsevärt. Det finns flera riktlinjer som helt eller nästan helt saknar beskrivningar om hur de äldres behov kan tillgodoses medan det även finns många allmänna och detaljerade beskrivningar på hur de äldres rättigheter ska säkerställas vid anhöriganställningar.

Oklara beskrivningar i frågeställning 2 innehåller oftast enbart hänvisningar till vikten av att de äldres behov utreds på sedvanligt sätt av biståndsbedömaren och att biståndsbedömaren inte ska bedöma om anhöriganställning är aktuell: *“Biståndshandläggare beslutar om rätten till hemtjänst föreligger enligt 4 kap 1 § socialtjänstlagen. Ansökan om anställning avslås alltid med hänvisning till 4 kap 2 § socialtjänstlagen. Anhöriganställning är ett alternativ då det finns ett kommunalt hemtjänstansvar, att anhörig utför hemtjänsten genom anställning. Beslutet om anställning sker alltid av ansvarig utförare.” (Falkenberg).* Några övriga sätt för att säkerställa att de äldres behov uppmärksammas nämns inte i de oklara beskrivningarna.

De allmänna beskrivningarna i gruppen däremot lyfter upp även att anhörganställningar ska likna normala anställningar vad gäller arbetsvillkor och att hänsyn ska tas till särskilda behov hos den enskilde. Flertalet andra riktlinjer för anhörganställningar beskriver vanliga hemtjänstinsatser som det önskvärda och normala sättet att tillgodose den enskildes behov och godkänner anhörganställningar endast i undantagsfall och vid mycket särskilda behov: *“I Uppsala kommun finns möjlighet att ansöka om särskilda verkställighetsformer av de hemtjänstinsatser som den enskilde har behov av. I de allra flesta fall kan den enskildes behov tillgodoses genom ordinarie utförare och nämnden kan säkerställa en skälig levnadsnivå till var och en i kommunen inom ramen för den ordinarie hemtjänsten. I vissa undantagsfall kan nämnden dock besluta att låta hemtjänstinsatserna utföras antingen i assistansliknande form eller av en anhörig.”* (Uppsala).

I de detaljerade beskrivningarna inom gruppen förekommer utöver tidigare nämnda även texter om detaljerade genomförandeplaner, tolkanvändning vid behov samt en separat kontaktman bland hemtjänstpersonalen som sätt att säkerställa att den äldre får sin röst hörd: *“Vid anhörganställningar ska den enskildes kontaktman vara en annan personal än den anhörganställda. Kontaktmannen upprättar genomförandeplanen tillsammans med den enskilde och gör regelbundna hembesök för uppföljning samt ger handledning.”* (Upplands Väsby). Det beskrivs även att uppföljning bör ske regelbundet i form av såväl möten som dokumentation: *“Uppföljning av anhörganställning och insatsens kvalitet görs av biståndshandläggare och enhetschef för anhörganställda/ansvarig hos privat utförare, vid ett gemensamt tillfälle. Uppföljningen görs för att säkerställa att insatsen ges enligt biståndshandläggarens uppdrag, samt att insatsen utförs med godkänd kvalitet. Vid behov av tolk anlitas ordinarie tolkförmedling.”* (Strängnäs).

Det förekommer även texter om att anhörganställda bör ha kompetens och lämplighet och bör erbjudas stöd, utbildning och handledning samt att anhörganställdas arbetsuppgifter och -tider bör begränsas och att de bör erbjudas skäliga arbetsvillkor. Det beskrivs till exempel att: *“Om insatserna överstiger 5 timmar per vecka ska viss tid utföras av ordinarie hemtjänstpersonal (förslagsvis kontaktpersonen).”* (Vallentuna) och att: *“Särskilda krav då insatser utförs av anhörganställd: Brukaren ska tilldelas en kontaktperson från den ordinarie hemtjänstpersonalen. Kontaktpersonen ska tillsammans med den anhörganställda och den enskilde brukaren upprätta en genomförandeplan för insatserna. Minst 20 % av den totalt beviljade tiden ska utföras av ordinarie hemtjänstpersonal. Om den anhörganställda inte har utbildning/erfarenhet motsvarande*

omvårdnadsprogrammet ska minst 50 % av den beviljade tiden utföras av ordinarie hemtjänstpersonal.” (Sollentuna).

Dock beskrivs det i den här gruppen även unika lösningar för säkerställandet av de äldres rättigheter. Exempelvis så beskrivs det som ett villkor för anhörganställning *“att det är helt klarlagt att det är både brukarens och den anhöriges vilja”* (Uppsala). Vidare så nämns det att anhörganställning kan vara en rättighet som har stöd i socialtjänstlagen: *“Det kan aldrig bli aktuellt att en anhörig/närstående utför beviljade hemtjänstinsatser, om det inte finns beslut om anhörganställning enligt socialtjänstlagen.”* (Kristianstad). De två sistnämnda riktlinjer beskriver även ett utökat rättssäkerhet med hjälp av tydliga ansökningsregler, bedömningskriterier och beslutsvägar samt överklagansmöjligheter som sätt att säkerställa de äldres behov.

De osynliga anhörganställda

Beskrivningarna på hur kommunerna säkerställer de anhörganställdas rättigheter varierar mellan oklara, allmänna och detaljerade (Tabell 4). Några av de oklara beskrivningarna är mycket korta och innehåller oftast endast uppgifter om beslutsordningen gällande anhörganställningar och om huruvida anhörganställningar är möjliga eller ej. Till exempel beskrivs det: *”Beviljade insatser ska normalt utföras av hemtjänstpersonal. I de fall den enskilde önskar att få beslutet verkställt på annat sätt, genom att en anhörig eller närstående anställs, ska biståndshandläggaren avvisa ansökan om vem som ska utföra de beviljade insatserna då det är att betrakta som en verkställighetsfråga. Biståndshandläggaren bedömer den enskildes behov av insatser och fattar sedan beslut om dessa på sedvanligt sätt.”* (Ulricehamn). Vidare beskrivs det: *”Myndighetschef kan efter särskild prövning medge anställning av anhörig, om det avser kunder i behov av vård i livets slut/palliativa kunder -- Den leverantör som kund valt ansvarar för att uppdraget följs samt är ansvarig chef för den anställda. Uppföljning av insatserna ska ske enligt nedan -- Anhörganställning: en gång om året.”* (Halmstad). Andra oklara beskrivningar saknar helt beskrivningar om anhörganställdas rättigheter eller har beskrivningar som kan uppfattas som negativa med hänsyn tagen till anhörigas välmående. Exempelvis så förekommer det texter som: *“Avlösning kan beviljas när en anhörig/närstående är i behov av ledighet för till exempel vila, rekreation, för att uträtta ärenden eller för aktiviteter tillsammans med annan familjemedlem. --*

”Fri avlösning i hemmet” kan beviljas som anhörigstöd, vilket innebär att bistånd ges till åtta timmars avgiftsfri avlösning per månad. -- Insatsen beviljas inte om den anhörige som vårdar har en anställning som anhörigvårdare eller är anställd som personal hos hemtjänsten och utför insatser hos den enskilde brukaren.” (Södertälje).

De allmänt hållna riktlinjerna nämner mestadels formella avtalsregler som det främsta sättet att säkerställa de anhörganställdas rättigheter: regler om anställningsvillkor, arbetstidsbegränsningar, den tillåtna arbetsåldern, arbetsmiljöfrågor och yrkesålder beskrivs. Det förekommer till exempel texter som: *“Anhörigvård/närstående vård är en uppdragsanställning där kommunala riktlinjer för anställning i kommunen gäller. -- För anställning gäller; att någon helt eller delvis avstår från förvärvsarbete (som kompensation för utebliven inkomst), högst 40 timmar/vecka, högst 5 vardagar/vecka.”* (Östhammar). Även frågor om anhörigstöd samt ett slags helhetssyn på den anhörganställdes situation beskrivs här. Exempelvis förekommer det texter som: *“Kommunen har ett lagstadgat uppdrag att stödja anhörigvårdare. Stödet som riktar sig till den anhöriga är ofta ej biståndsbedömt, utan biståndshandläggaren utreder och fattar beslut gällande den enskilt sökande, det vill säga den som har det faktiska hjälpbehovet. Genom att ta hänsyn till sökandes hela levnadssituation inklusive relationen till anhöriga, kan dessa biståndsbedömda insatser ändå innebära ett viktigt anhörigstöd. De aktuella insatserna kan vara: trygghetslarm, hemtjänst, hemtjänst med anhörganställning --”* (Haninge), samt texter som: *“Äldre- och handikappomsorgen prövar utifrån förhållande för den sjuke resp. den närstående om hemtjänstbehovet skall tillgodoses genom anställning eller av ordinarie hemtjänstgrupp.”* (Borås). Vidare nämner två av de allmänna beskrivningarna (Haninge, Uppsala) vikten av att den anhörganställda själv önskar en anställning och utövar således sin självbestämmande.

De detaljerade beskrivningarna innehåller såsom de allmänna beskrivningarna även de beskrivningar om arbetsvillkor och arbetsmiljöfrågor men med tillägg för hur man bör göra för att fördela arbetet och för att avlasta för anhörganställda: *“Vid nya anhörganställningar ska serviceinsatser ges av utförarens ordinarie personal, inte av den anhörganställda. Vid dubbelbemanning samt vid sjukdom hos den anhörganställda ska utföraren bemanna med ordinarie personal. Nattinsatser ska ges av kommunens nattpatrull om kunden och den anhörganställda inte delar bostad.”* (Strängnäs). Utöver dessa förekommer här även beskrivningar om bland andra uppföljningar, fortbildning, introduktion och handledning som olika sätt att förbättra anhörganställdas situation: *“Utföraren*

ansvarar för att den anhöriganställda får introduktion vid en nyanställning. -- Utföraren ska kontinuerligt erbjuda den anhöriganställda utbildning, handledning och fortbildning. -- Utföraren ansvarar för att kontinuerliga avstämningsmöten genomförs med arbetsledare.” (Vallentuna). Vidare beskrivs även bättre arbetsplatstillhörighet och vikariehantering som metoder för att säkerställa anhöriganställdes välmående: “Närståendevårdaren ska samarbeta med kommunens företrädare och delta i eventuella möten, informationer och utbildningar när kallelse kommer. Om närståendevårdaren blir sjuk eller har frånvaro av andra orsaker utförs beviljade insatser av den hemtjänstgrupp som är ansvarig för området.” (Kalmar).

Som det har nämnts tidigare, har riktlinjerna som svarar på frågeställningar 2 och 3 dock överlag betoning på vad den anhöriganställda och / eller dess arbetsgivare bör göra för att säkerställa de äldres rättigheter och det är mindre fokus på den anhöriganställdes rättigheter. Detta syns i texter som beskriver följande: ”Utföraren ska genom en anställningsintervju försäkra sig om att den anhöriganställda har den kompetens som krävs för uppdraget. -- Utföraren ska försäkra sig om att den anhöriganställda förstår vilka skyldigheter som åligger honom/henne.” (Vallentuna)

Syfte: Att undersöka kommunala riktlinjer för anhöriganställningar tillgängliga på kommunernas hemsidor utifrån tre följande frågeställningar angående hur kommuner i Sverige beskriver:				
Grupperna:	Frågeställning 1: vilka situationer som berättigar anhöriganställning	Frågeställning 2: hur det säkerställs att den äldre personen skall få sina behov tillgodosedda	Frågeställning 3: hur säkerställs den anhöriganställdes rättigheter/välmående	Antal beskrivningar i respektive kategorier
Oklara beskrivningar	7	8	9	24
Allmänna beskrivningar	6	5	7	18
Detaljerade beskrivningar	8	8	5	21
Total antal riktlinjer	21	21	21	Total antal riktlinjer

Tabell 4: Riktlinjernas fördelning i de tre beskrivningskategorier utifrån grupp och totalt

Diskussion

Resultatdiskussion

De huvudsakliga resultaten lyfter upp för det första kommunernas ofta otydliga och allmänt hållna regler som lämnar tolkningsföreträdet åt kommunerna och deras biståndshandläggare. Det framgår nämligen av resultatet det problematiska med att det finns få detaljerade beskrivningar på vilka situationer som berättigar anhöriganställning. De oklara beskrivningarna av gällande regler och de varierande riktlinjerna kan nämligen leda till att kommunerna själva har tolkningsföreträde om situationer som berättigar anhöriganställning och till att de äldre som önskar att anhörig anställs möts av olika förutsättningar för detta i sina respektive hemkommuner. Det är möjligt att de oklara beskrivningarna speglar kommunernas användning av det stora handlingsutrymmet inom Socialtjänstlagen som ger ett stort utrymme för tolkningar och som innehåller få bindande regler (Forssell et al. 2014, s. 30; Sand 2007, ss. 31–32, 219; Thorslund 2013). Vidare har kommunerna använt sig av det väl etablerade kommunala självstyret och skapat nya styrmetoder i form av olika riktlinjer för sina respektive kommuner (Sand 2007, s. 31–32, 219; Thorslund 2013, ss. 294–295). Vad gäller tidigare forskning förstärks denna tolkning av resultatet av till exempel Sands (2007, s. 231) beskrivning av anhöriganställningars svaga ställning som individuell rättighet och av Brodins (2006, ss. 116–117) betoning på biståndshandläggarens omfattande makt på att definiera skälig levnadsnivå osv.

För det andra uppmärksammar resultatet de varierande och ofta även diskriminerande regleringar kring anhöriganställningar i de olika kommunerna i Sverige, vilka ställer de äldre och deras anhörigvårdare i ojämlika positioner beroende på bland annat bosättningsort. Detta resultat kan nämligen också tolkas innebära att det råder ett förvånansvärt oklart rättsläge och tillämpningsläge vad gäller anhöriganställningar i Sverige där de hittade riktlinjerna visar på mycket stor variation avseende förutsättningar, ramar och tillämpning av regler för anhöriganställningar i de olika medelstora och stora kommuner. Med andra ord kan detta leda till olika förutsättningar där äldres önskemål om att anhörig ska anställas för vårdinsatserna bemötts positivt i vissa kommuner och avvisas bokstavligen talat i många andra kommuner (se exempelvis Strängnäs, Ulricehamn), vilket kan anses problematiskt utifrån de äldres och de anhöriganställdas/de anhörigvårdarnas synvinkel.

Szebehely (2013, ss. 39–40) kallar det ett rättviseproblem att olika äldre är i olika positioner och har olika mycket handlingsutrymme och detta gäller i allra högsta grad också anhöriganställda. Ett tydligt exempel på kommunernas olika villkor för anhöriganställningar var förutom själva förbud/tillåtelse att anställa anhöriga även vilka som definierades som anhöriga. Här fanns det nämligen olika beskrivningar från strikta begränsningar där endast sammanboende maka/make eller dotter/son godkändes som anhöriga möjligen att anställa till väldigt breda och omfattande definitioner där till och med vänner, flick/pojkvänner och andra, som den enskilde ansåg sig ha en nära relation med, inkluderades bland anhöriga.

Studiens resultat på stor variation i kommunernas regleringar kring anhöriganställningar kan också anses spegla kommunernas olika sätt att hantera anhöriganställningar, något som även Brodin (2015) lyfter upp i sin presentation av två olika modeller för detta, nämligen den inkluderande och den kontrollerande modellen. Den inkluderande modellen går enligt Brodin (2015) ut på att anhöriganställda arbetar förutom hos sin anhörig även hos andra äldre människor och tillhör således ordinarie personal. Denna modell tillämpas till exempel i Gävle kommun där man satsat på utbildning och handledning i språkgrupper för alla anhöriganställda (Gävle kommun 2013, 2016). Den andra modellen heter den kontrollerande modellen och innehåller krav på att den äldre som har anhöriganställd som hemhjälp måste ta emot hemtjänst av ordinarie personal en viss andel av hjälpinsatsen (Brodin 2015). Denna modell är i bruk i flera kommuner, exempelvis Sollentuna, och i många av dessa kommuner, exempelvis i Sollentuna och Vallentuna, utökas modellen successivt så att den först endast omfattar nya anhöriganställningar och sedan efter ett tag också omfattar befintliga anhöriganställningar. Den bakomliggande idén verkar således vara att anhöriganställningar successivt ska fasas ut eller bli som vanliga anställningar och på så sätt normaliseras, vilket stärker den i resultaten framträdande kommunala bilden av hemtjänsten som det normala och bra sättet att ordna omsorgen på. Intrycket är nämligen att anhöriganställningar blir styvmoderligt behandlade i många kommuners riktlinjer för äldreomsorg där hemtjänst ses som normen och som garanti för god omsorg.

Slutligen kan studiens resultat kring Frågeställning 3 tolkas så att de anhöriganställda och deras behov, önskemål och rättigheter är relativt osynliga i de studerade riktlinjerna. Detta bekräftar Sands (2010) tidigare forskning som tyder på att anhöriganställda i många kommuner är ett slags pseudoanställda som inte erbjuds stöd av arbetsledare men inte heller av anhörigstödjare. Bakomliggande tanke bygger således på föreställningar om anhörigvård som något sämre,

problematiskt och annorlunda, något som feministiska teoretiker (Hirdman 2012; Piuva & Karlsson 2012) beskriver som normativitet. De anhöriganställda ses som annorlunda och exkluderas från arbetsplatsgemenskapen, vilket stöter ut dem från normalitet och försämrar deras livssituation. Detta förstärks av de observationer jag har gjort i samband med analys av riktlinjernas beskrivningar. Exempelvis nekar vissa kommuner avlösningsinsatser från anhängvårdarna som får betalt (se exempelvis Södertälje, Uppsala), och vissa andra kommuner beskriver inte, i motsats till vad Forssell och medarbetare (2014), Sand (2002) och Socialstyrelsen (2016b) menar, ekonomiska ersättningar för anhängomsorg som en form av anhängstöd (se exempelvis Växjö).

Intressant och talande exempel på hur lite betoning det finns på anhängiganställdas rättigheter och välmående i Sverige är en mening i Abel och Nelsons (1990, s. 23) kapitel där författarna refererar till anhängomsorg som ett *Black Box*, okänd verklighet, och menar att anhängomsorg sker i det fördolda i privata hem och att det därför föreligger en stor risk för utnyttjande – men inte för omsorgstagarna utan för omsorgsgivarna. Med andra ord finns det i den amerikanska omsorgsforskningen en motsatt betoning än i de flesta svenska riktlinjer för anhängiganställningar: den som ska skyddas och vars rättigheter ska värnas om är framför allt anhängvårdaren. Trots detta annorlunda synvinkel menar dock Abel och Nelson (1990, s. 26) att det fortfarande finns för mycket betoning på omsorgstagarna.

En av resultaten för studien var att det i de flesta kommunerna saknas offentligt tillgängliga riktlinjer för anhängiganställningar. Att endast 21 av 121 kommuner hade riktlinjer för anhängiganställningar tillgängliga på hemsidan var ett oväntat resultat då öppenhet och tillgänglighet antas vara en självklarhet i dessa tider av digital revolution. Dock finns det, såsom nämnts tidigare, olika förklaringar till varför det verkar som att en betydande andel av de undersökta kommunerna inte har riktlinjerna tillgängliga. En viktig förklaring kan vara det faktum att nästan hälften av Sveriges kommuner inte tillåter anhängiganställningar (Brodin 2015; Socialstyrelsen 2002, s. 21). Att en kommun inte tillåter anhängiganställningar kan nämligen resultera i att den är mindre benägen och angelägen om att ha omfattande reglering kring anhängiganställningar i form av riktlinjer. En annan förklaring till att de flesta kommuner i Sverige enligt resultaten inte har riktlinjer för anhängiganställningar tillgängliga på hemsidan är troligen att dessa kommuner inte har några sådana riktlinjer för anhängiganställningar alls. Dessa antaganden stärks av två observationer i samband med datainsamlingen, nämligen för det första att väldigt många av de undersökta kommunerna har allmänna riktlinjer för biståndsbedömning som dock inte innehåller något om anhängiganställningar.

Detta gäller särskilt de medelstora och små kommunerna i Sverige. Med andra ord saknas det riktlinjer som handlar om anhöriganställningar specifikt. För det andra är min observation att det finns flera kommuner som saknar riktlinjer för anhöriganställningar men har olika avtalsdokument gällande hemtjänstupphandlingar (förfrågningsunderlag) som innehöll reglering anhöriganställningar. Med andra ord har tyngdpunkten för reglering av anhöriganställningar delvis flyttat från politiska och myndighetsdokument till affärs- och avtalsdokument. En orsak till att inte alla kommuner har riktlinjedokument är troligen att det inte finns så många anhöriganställningar i små kommuner eller att kommunerna i fråga inte upplever några större problem med anhöriganställningar. Vidare kan saken förklaras med att många små kommuner men också två av de tre största kommunerna i Sverige (Göteborg och Malmö) inte tillämpar LOV inom hemtjänst (Hjalmarson 2014, ss. 17–18), vilket i många fall har konstaterats innebära färre anhöriganställningar. Till exempel Szebehely (2011) nämner nämligen att privat hemtjänst oftare anställer anhöriga än kommunala hemtjänst och det framgår även av Brodins (2015) utredning angående Stockholms kommun att det mestadels är de privata hemtjänsterna som har anhöriganställningar.

Resultaten kan emellertid också tyda på att vissa kommuner medvetet har valt att inte ha riktlinjerna på hemsidorna. Vissa kommuner som författaren kontaktat har berättat att de valt att plocka bort riktlinjerna från hemsidan eftersom de anser att riktlinjerna är menade för biståndsbedömarna och att intresserade får kontakta kommunen för att få en kopia på de riktlinjerna de önskar se. En annan variant av samma tankesätt är hänvisningar till andra, ej-tillgängliga riktlinjer. Exempelvis Ängelholm har valt att i sina riktlinjer för anhöriganställningar hänvisa till att det även finns ytterligare bestämmelser kring anhöriganställningar i en separat dokument som dock inte finns tillgänglig (se detta exempel i *Bilaga 2*). Även Hjalmarson (2014, s. 1) uppmärksammar att de lokala riktlinjerna inte alltid är öppna och således kan försvåra insynen i kommunernas sätt att prioritera vid sparkrav, vilket är mycket problematiskt även utifrån de äldres och anhöriganställdes rättigheter.

Metoddiskussion

Denna studie tar sin utgångspunkt i kommunala riktlinjer för anhöriganställningar som analyserats genom kvalitativ innehållsanalys. Kvalitativ innehållsanalys har historiskt använts för att analysera omfattande texter där man får fram hur ett fenomen beskrivs, vilken slags argumentation som

används och vad den speglade synen får för konsekvenser osv (Elo & Kyngäs 2007), vilket gör den till lämplig metodval för denna studie som undersöker kommunala riktlinjedokument för anhöriganställning.

Vad gäller urvalet för studien stärks studiens tillförlitlighet av att urvalet förklaras i detalj i avsnittet *Urval* (Elo & Kyngäs 2007; Lundman & Hällegren Graneheim 2008). Valen att begränsa urvalet av dokument skedde medvetet och systematiskt på följande villkor: För det första så valdes det att endast söka efter kommunala riktlinjer angående anhöriganställningar. Med andra ord uteslöts andra typer av dokument och avtal (se närmare i avsnittet *Urval*). Detta val gjordes såsom nämnts tidigare på grund av att riktlinjedokument bedömdes vara tillräckligt lika i sin utformning jämfört med andra tillgängliga dokument om anhöriganställningar. Vidare begränsades urvalet genom att utesluta sådana dokument och hemsidor som enbart handlade om avtal gällande upphandling om hemtjänst enligt LOV (förfrågningsunderlag/överenskommelse med privata utförare enligt LOV), även om de innehöll avtalspunkter om anhöriganställningar. Dessa ovan nämnda val att begränsa urvalet har påverkat materialet så att den är relativt jämn då den handlar om äldreomsorgens insatser som beviljas enligt Socialtjänstlagen. Med andra ord syns det vissa mönster i de riktlinjerna som hittades. Å andra sidan finns det också tydliga variationer i materialet vilka kan åskådas i de olika kategorierna som hittades i materialet. Att både likheter och skillnader hittades förstärker trovärdigheten i studiens resultat (Elo & Kyngäs 2007; Lundman & Hällegren Graneheim 2008). Efter analysen av materialet kan det konstateras att studera anhöriganställningar genom analys av riktlinjer är ett lyckat val: riktlinjerna är nämligen sådana jämna dokument som beskriver mycket attityder och reglemente men som ändå är jämförbara för att de innehåller liknande typ av textavsnitt som går att jämföra.

Valet att söka efter material i huvudsak med begreppen anhöriganställning och anhöriganställd respektive riktlinje(r) som sökord verkar i efterhand som ett klokt val. Närmare analys av riktlinjerna har inte ändrat den tidiga uppfattningen att anhöriganställning är den benämning som mestadels används när betald anhörgård beskrivs nuförtiden och således kan det konstateras att användning av till exempel begreppet objektanställning eller PAN-anställning troligen inte skulle ha förbättrat resultatet för sökandet. Begreppet objektanställning verkar nämligen mycket sällsynt med nästan enbart Stockholms stad som använt det parallellt i sina utredningar angående anhöriganställningar, och PAN-avtal verkar vara en anställningsform som håller på att försvinna i de flesta kommuner (se dock Gävle kommun 2013 och 2016 samt Stockholms stad 2015 och 2016a).

För att stärka tillförlitligheten i studien har datainsamlingen beskrivits i detalj (Elo & Kyngäs 2007; Lundman & Hällegren Graneheim 2008). Tiden begränsade möjligheterna att kontakta kommunerna ytterligare via e-post eller telefon för att förfråga sig om riktlinjerna ifall dessa inte hittades på hemsidan. Därför bestämdes det att endast samla in de riktlinjerna som fanns tillgängliga på kommunernas hemsidor. Detta motiverades såsom tidigare nämnts i avsnittet *Metod* med att riktlinjerna borde vara tillgängliga på kommunernas Internet-sidor då samhället är nästan genomgående digitaliserat. Med eftertanke har detta val resulterat i att materialet är insamlat på ett systematiskt sätt samtidigt som insamlingen har skett inom de begränsade tidsramarna som gäller i ett uppsatsarbete.

Det fanns dock flera utmaningar under datainsamlingen som kan ha påverkat resultatet. Sökningen efter riktlinjer var komplicerat då det finns så olika begrepp och uttryck i bruk gällande ämnet, så olika utformning på hemsidorna samt så olika kommunala och politiska inriktningar, styrmedel och verksamheter. Med andra ord har inga kommuner exakt likadana kommunala verksamheter med likadana inriktningar som beskrivs på likadana hemsidor med liknande benämningar. Ett exempel gäller Kalmar som använder i sina riktlinjer och dokument begreppet närståendeanställning för samma omsorgsform som de flesta andra kommuner benämner som anhörganställning. Och vissa kommuner benämner själva dokumentet för en bestämmelse, en vägledning eller en kvalitetsgaranti istället för riktlinje(r) (exempelvis Växjö och Ängelholm). Därför var det inte utan problem att hitta det rätta dokumentet då de fanns placerade på så olika platser på hemsidor samt då de namngavs så olika. Således är det möjligt att det finns problem och felmarginaler i urvalet där riktlinjer tillgängliga på hemsidorna kan ha missats på grund av att dessa ligger undangömda eller på grund av att fel sökord har använts. Som ett exempel kan nämnas Kristianstad där första försöket inte gav resultat men där jag efter att ha ändrat på sökord och sökt bredare hittade riktlinjer för anhörganställningar. Ett annat exempel gäller Göteborg där jag trots upprepade försök i mars 2016 inte hittade riktlinjer för anhörganställningar men där jag i augusti 2016 kunde hitta dessa i en författningssamling. Dock valde jag då att inte inkludera dessa i studien i så sent skede utan använde de som bakgrundsmaterial (se Göteborgs stad 2015). För att undvika detta problem i så stor utsträckning som möjligt gjordes sökandet efter riktlinjer i flera steg och med flera olika sökord, såsom beskrivits i avsnittet *Insamling av data*. Såsom har nämnts tidigare, har även de tekniska lösningar som finns på hemsidornas sökfunktioner och som kompletterar sökord och söker bredare än forskaren med sina manuella försök

underlättat sökandet efter riktlinjerna och ytterligare förstärkt datainsamlingens tillförlitlighet och således resultatens trovärdighet.

Även de olika analysstegen för materialet har beskrivits noggrant i detalj under avsnittet *Analys*, allt för att öka studiens pålitlighet och transparens (Elo & Kyngäs 2007; Lundman & Hällegren Graneheim 2008). Eftersom materialet i studien inte är så omfattande och detaljrik, bestämdes det att inte börja sortera de hittade avsnitten under olika underkategorier och kategorier utan varje riktlinje i varje grupp hölls intakt och således förhindrades att den blev för fragmentiserad, något som Lundman och Hällegren Graneheim (2008, s. 163) också varnar för. Istället lästes koderna och kategorierna igenom ytterligare upprepade gånger och de uppkomna tankarna om möjliga övergripande teman skrevs ner (Elo & Kyngäs 2007; Lundman & Hällegren Graneheim 2008), vilka blev sedan till de tre olika beskrivningskategorierna. Då analysen av studien utgår ifrån dokument som är upprättade utifrån rådande lagstiftning och som utgör en politisk och lokal tolkning av rätten till anhörigomsorgen, har ingen abstraktion av kategorierna gjorts. Kategorierna är istället skapade utifrån de tre frågeställningar som beskrivits (oklara, allmänna och detaljerade beskrivningar). Anledningen till detta val är att det inte är fördelaktigt att abstrahera riktlinjetexter eftersom de har en juridisk och politisk karaktär och stoff och eftersom de därför är relativt torftiga i karaktär och begränsade i omfattning. Analysen skulle därför kunna ses närmare en manifest än en latent analys (Krippendorff 2004).

Den samlade uppfattningen är att studien har genomförts på ett transparent och noggrant sätt och att resultatet således kan anses vara tillförlitlig och beskriva de tillgängliga riktlinjerna för anhörganställningar på ett relativt omfattande sätt. Vad gäller resultatens generaliserbarhet kan studien möjligen anses kunna beskriva situationen gällande riktlinjedokument för anhörganställningar i de svenska medelstora och stora kommuner som har anhörganställningar och / eller regleringar kring anhörganställningar. Dock begränsas resultatens användbarhet av det faktum att baserad på studien är det svårt att uttala sig om huruvida det saknas riktlinjer för anhörganställningar i de svenska kommuner eller om det finns andra skäl till att det inte finns riktlinjer tillgängliga. Det kan med andra ord anses som metodbrist i studien att studiens urval inte uppmärksammar och tar tillräckligt hänsyn till att närmare hälften av svenska kommuner inte tillåter anhörganställningar. Dock kan man undvika att denna metodbrist får stor verkan i tolkning av

resultatet om dessa begränsningar uppmärksammas genom att nämna det kontinuerligt i redovisningen och diskussionen angående resultaten, något som jag gjort i föreliggande uppsats.

Slutsatser och förslag på framtida forskning

Denna studie har syftat till att undersöka kommunala riktlinjer för anhöriganställningar tillgängliga på kommunernas hemsidor utifrån tre följande frågeställningar angående hur kommuner i Sverige beskriver: 1) vilka situationer som berättigar anhöriganställning, 2) hur det säkerställs att den äldre personen skall få sina behov tillgodosedda samt 3) hur säkerställs den anhöriganställdes rättigheter/välmående?

De huvudsakliga resultaten lyfter upp för det första kommunernas ofta otydliga och allmänt hållna regler som lämnar tolkningsföreträdet åt kommunerna och deras biståndshandläggare. För det andra uppmärksammar resultatet de varierande och ofta även diskriminerande regleringar kring anhöriganställningar i de olika kommunerna i Sverige, vilka ställer de äldre och deras anhörigvårdare i ojämlika positioner beroende på bland annat bosättningsort. Och slutligen belyser resultatet anhöriganställdas osynliga och svår situation som så kallade pseudoanställda (Sand 2010) i gränslandet mellan en anställd och en anhörig där de ofta blir utan hjälp från både arbetsledningen och anhörigstödarna och där deras rättigheter och behov är sekundära jämfört med de äldres motsvarande.

Studiens resultat öppnar upp för nya forskningsinriktningar. Studien har ju tagit sin utgångspunkt i de befintliga riktlinjerna för anhöriganställningar och hur dessa beskriver villkor och ramar för anhöriganställningar. Med andra ord behandlas här endast frågan om det skrivna ordet och dess innehåll. För att bredda upp kunskaperna om reglering kring anhöriganställningar skulle det behövas mer forskning kring hur riktlinjerna faktiskt praktiskt tillämpas i kommunerna. Tidigare forskning har nämligen lyft upp att biståndsbedömare inte alltid har följt de reglement de har haft att rätta sig efter (Sand 2002). Det vore därför viktigt och intressant att undersöka om biståndshandläggarna möjligtvis tänjer på gränserna för riktlinjerna kring anhöriganställningar åt något håll till exempel för att anpassa regelverket för omsorgsbehovet eller för att komma åt eventuella exploaterande anhöriganställningspraktiker.

Vidare väcker studiens resultat frågan om de historiska utvecklingsfaserna och förändringarna kring anhörganställningar. Resultatet tyder nämligen på att anhörganställningar på senare tid har begränsats och förbjudits i fler kommuner i Sverige men det finns ingen samlad statistik eller forskning kring om anhörganställningar relativt sett eller i faktiska siffror verkligen har minskat som omsorgsform. Därför vore det viktigt, dock säkerligen utmanande, att få en tydlig bild av situationen kring anhörganställningar i Sverige och vidare kunna jämföra dessa uppgifter med eventuella siffror från andra länder där man uppmärksammat begreppet *cash-for-care* på senare tid (se exempelvis Forssell et al. 2014, s. 28 för bra referenser till internationella källor om ämnet).

Det faktum att studien utgår från officiella myndighetsdokument, det vill säga texter, istället för människorna som har personliga erfarenheter av att ge eller ta emot anhörigomsorg, mynnar ut i ytterligare forskningsfråga kring den faktiska situationen hos både de anhörganställda och de äldre som tar emot omsorg från sina anhöriga. Det finns nämligen vissa kunskapsluckor kring de enskilda anhörganställdas individuella utveckling, historia och situation i en längre tids perspektiv genom att titta på hur de hamnade som anhörganställda, hur det går för dem under anställningstiden och särskilt vad som händer dem efter att anställningen som anhörigvårdare tar slut. Genom att följa upp detta på individ- och / eller gruppnivå kan man nämligen fånga upp mångfalden i historierna samt se om de påstådda kvinno- och invandrarfallor finns på riktigt. En fördel är också att denna fråga skulle kunna forskas både kvantitativt och kvalitativt. Vidare borde man forska kring de äldres perspektiv på anhörigomsorg och hur de upplever de begränsningsåtgärder mot anhörganställningar som har påbörjats i många kommuner i senare år.

Eftersom feministiskt inriktad forskning oftast är normativt skulle en ytterligare viktig fråga vara att studera hur kommunernas och andra aktörers anhörigstöd når de anhörganställda samt hur anhörigstöd bör utvecklas för att kunna fungera som stöd för de anhörganställda också. Tidigare forskning har nämligen lyft upp att få anhörigvårdare vet om kommunens anhörigstöd och ännu färre använder sig av stödet (Socialstyrelsen 2007, 2014). Detta gör det angeläget att forska kring faktiska omständigheter inom anhörigstöd och föreslå förbättringar på dess metoder och former vad gäller anhörganställda, en grupp anhöriga, som jag upplever, ligger allra längst från fokuset för stödbehov på grund av sin hybridroll som både arbetstagare och anhörig på en och samma gång.

Tack

Den här uppsatsen hade inte kommit till utan stor hjälp från flera betydelsefulla individer och instanser, vilka jag i det följande ämnar tacka ödmjukast:

Martina Boström, min underbaraste handledare, som har tagit sig an handledarskapet och mentorskapet för mig från dag ett på ett engagerat, klokt och pedagogiskt sätt och som har arbetat med mig långt utöver det som är obligatoriskt. Jag kan inget annat än att **tacka dig för dina stora insatser** och hoppas att jag kan kompensera dig för allt genom medförfattarskap i framtiden!

Kursansvarig Joy Torgé och programansvarig Marie Persson samt andra lärare och personal vid Institutet för gerontologi (IFG) vid Jönköping University som på ett pedagogiskt och intressant sätt har gett mig en bred och omfattande bild av gerontologi samt vänligt och kunnigt har guidat mig i studierna.

Jag vill även passa på att tacka översättningsföretaget **Enodios** och **Jönköpings studentkår** för att de gett mig möjligheten att få min uppsats översatt till engelska för framtida spridning.

I also want to thank my families in Finland, Pakistan and Sweden for their support in studies and in life.

‘Ya Allah, Ya Muhammad, Ya Ali.’

Referenser

Abel, E. K. & Nelson, M. K. (1990). Circles of care: An introductory essay. I: E. K. Abel & M. K. Nelson, (ed.) *Circles of care. Work and identity in women's lives*. New York: State University of New York Press, ss. 4–34.

Andersson, K. (2004). Det gäller att hushålla med kommunens resurser – biståndsbedömares syn på äldres sociala behov. *Socialvetenskaplig tidskrift* 11 (3–4), ss. 275–292. Hämtad [2016-08-07] från <http://svt.forsa.nu/Documents/Forsa/Documents/Socialvetenskaplig%20tidskrift/Artiklar/2004/Det%20g%C3%A4ller%20att%20hush%C3%A5lla%20med%20kommunens%20resurser,%20bist%C3%A5ndsbed%C3%B6mares%20syn%20p%C3%A5%20%C3%A4ldres%20sociala%20behov%20av%20Katarina%20Andersson.PDF>.

Andersson, K. (2007a). Myndighetsutövning i äldreomsorgen – att skapa likhet i äldres behov? I: S. Johansson (red.) *Social omsorg i socialt arbete*. Malmö: Gleerups, ss. 152–172.

Andersson, K. (2007b). Äldreomsorg och kön – som arbete och insats. I: S. Johansson (red.) *Social omsorg i socialt arbete*. Malmö: Gleerups, ss. 200–217.

Bengtson, V. L., Burgess, E. O., Parrott, T. M. & Mabry, J. B. (2013). Ingenting är mer praktiskt användbart än en god teori – Förklaring och förståelse inom socialgerontologin. I: L. Andersson (red.) *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur, ss. 19–50.

Brodin, H. (2006). Den generella äldrepolitiken och den selektiva äldreomsorgen – om kön, klass, etnicitet och åldrande i Sverige. I: P. de los Reyes (red.). *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*. SOU 2006:37.

Brodin, H. (2015). *Mångfald, migration och marknadisering – en studie av anhöriganställningar inom Stockholms stads kundval*. Presentationsmaterial vid en föreläsning. Hämtad [2016-08-07] från [http://www.socarb.su.se/polopoly_fs/1.228214.1426241424!/menu/standard/file/Helene Brodin.pdf](http://www.socarb.su.se/polopoly_fs/1.228214.1426241424!/menu/standard/file/Helene%20Brodin.pdf).

Dahlberg, L. (2013). Äldreomsorg i utveckling mot välfärdspluralism. I: L. Andersson (red.) *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur, ss. 221–248.

Dunér, A. & Nordström, M. (2006). The discretion and power of street level bureaucrats – an example from Swedish municipal eldercare. *European Journal of Social Work* 9(4), ss. 425–444. doi: 10.1080/13691450600958486.

Elo, S. & Kyngäs, H. (2007). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing* 62(1), ss. 107–115. doi: 10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x.

Fisher, B. & Tronto, J. (1990). Toward a feminist theory of caring. I: E. K. Abel & M. K. Nelson, (ed.) *Circles of care. Work and identity in women´s lives*. New York: State University of New York Press, ss. 35–62.

Forssell, E. (2004). *Skyddandets förnuft. En studie om anhöriga till hjälpbehövande äldre som invandrat sent i livet*. (Akademisk avhandling) Rapport i socialt arbete nr 109. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för socialt arbete, Socialhögskolan.

Forssell, E., Torres, S. & Olaison, A. (2014). Anhörigomsorg mot betalning: Biståndshandläggare om sent-i-livet-invandras önskemål. *Socialvetenskaplig tidskrift* 21 (2), ss. 24–47. Hämtad [2016-08-07] från <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:770303/FULLTEXT01.pdf>.

Fraser, N. (1994). After the family wage: gender equity and the welfare state. *Political Theory* 22 (4), ss. 591–618. doi 10.1177/0090591794022004003.

Graham, H. (1991). The concept of caring in feminist research: The case of domestic service. *Sociology* 25 (1), ss. 61–78. doi: 10.1177/0038038591025001004.

Gunnarsson, E. & Szebehely, M. (2013). Komplexiteter och utmaningar i omsorgens vardag. I: E. Gunnarsson & M. Szebehely (red.) *Genus i omsorgens vardag*. Malmö: Gleerups, ss. 11–24.

Gävle kommun (2013). *Anhöriganställning, möjlighet till hemtjänst utförd av anhörig*. Informationsbroschyr daterat 2013-12-06. Hämtad [2016-08-14] från <http://www.gavle.se/Global/Omsorg%20och%20h%c3%a4lp/Hj%c3%a4lp%20i%20hemmet/Hemtj%c3%a4nst/Anh%c3%b6riganst%c3%a4lld/Anh%c3%b6riganst%c3%a4lld%20informationsblad.pdf>.

Gävle kommun (2016). *Anhöriganställda*. Information på Internet-hemsidan. Hämtad [2016-08-14] från <http://www.gavle.se/Omsorg--hjalp/Hjalp-i-hemmet/Anhorigvardare/>.

Göteborgs stad (2015). *Riktlinjer för äldreomsorgen i Göteborgs stad. Version 8*. Skapade 2006-02-23, reviderade 2015-06-11. Hämtad [2016-08-12] från [http://www5.goteborg.se/prod/Stadsledningskontoret/LIS/Verksamhetshandbok/Forfattn.nsf//DA385894F5914E9FC1257E6F005891A3/\\$File/WEBVA6J37U.pdf?OpenElement](http://www5.goteborg.se/prod/Stadsledningskontoret/LIS/Verksamhetshandbok/Forfattn.nsf//DA385894F5914E9FC1257E6F005891A3/$File/WEBVA6J37U.pdf?OpenElement). (Denna riktlinjedokument ingick inte i studiematerialet, se avsnittet *Metoddiskussion* för förklaring)

Hirdman, Y. (2012). Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning. I: J. Svedjedal (red.) *Litteratursociologi – Texter om litteratur och samhälle*. Lund: Studentlitteratur, ss. 455–474. (Artikeln är ursprungligen publicerad i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 3, 1988, ss. 49–63).

Hjalmarson, I. (2014). *Vem ska bestämma vad i hemtjänsten?* Rapport 2014:2. Stockholm: Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum.

James, N. (1992). Care = organisation + physical labour + emotional labour. *Sociology of Health and Illness* 14 (4), ss. 488–509. doi: 10.1111/1467-9566.ep10493127.

Johansson, S. (2001). *Den sociala omsorgens akademisering*. Stockholm: Liber.

Kommunal (2013). Den nya hemtjänsten. Tidningsartikelserie i fackförbundet Kommunals e-tidning *Kommunalarbetaren*. Hämtad [2016-08-14] från http://www.ka.se/sites/default/files/dokument/hemtjanstgrav_guldspaden2014.pdf.

Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis – An introduction to its Methodology* (2 ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Lundman, B. & Hällgren Graneheim, U. (2008). Kvalitativ innehållsanalys. I: Granskär, M. & Höglund-Nielsen, B. (red.) *Tillämpad kvalitativ forskning inom hälso- och sjukvården*. Lund: Studentlitteratur, ss. 159–172.

Mossberg, A-B. (1994). Anhörigvårdare – informella vårdare i ett formellt vårdssystem. *Socialvetenskaplig tidskrift* 1 (2–3), ss. 177–192. Hämtad [2016-08-07] från

<http://svt.forsa.nu/Documents/Forsa/Documents/Socialvetenskaplig%20tidskrift/Artiklar/1994/Anh%C3%B6rigv%C3%A5rdare%20%20informella%20v%C3%A5rdare%20i%20ett%20formellt%20v%C3%A5rdssystem%20av%20Ann-Britt%20Mossberg.PDF>.

Mossberg Sand, A-B. (2000). *Ansvar, kärlek och försörjning: Om anställda anhörigvårdare i Sverige*. (Akademisk avhandling) Göteborg: Göteborgs universitet, Sociologiska institutionen.

Nationellt kompetenscentrum anhöriga, Nka (2016a). *Anhöriganställning*. Hämtad [2016-08-20] från <http://anhoriga.se/stod-och-kunskap/fakta-om-anhorigstod/anhoriganstallning/>.

Nationellt kompetenscentrum anhöriga, Nka (2016b). *Anhörigbidrag/hemvårdsbidrag*. Hämtad [2016-08-20] från <http://anhoriga.se/stod-och-kunskap/fakta-om-anhorigstod/anhorigbidraghemvardsbidrag/>.

Nationellt kompetenscentrum anhöriga, Nka (2016c). *Definitioner – anhörig och anhörigvårdare*. Hämtad [2016-08-20] från <http://anhoriga.se/Global/St%c3%b6d%20och%20kunskap/Fakta%20om%20anh%c3%b6riga/Dokument/Anhorigadefinition%20130719.pdf>.

Nationellt kompetenscentrum anhöriga, Nka (2016d). *Fakta om anhörigstöd*. Hämtad [2016-08-20] från <http://anhoriga.se/stod-och-kunskap/fakta-om-anhorigstod/>.

Nationellt kompetenscentrum anhöriga, Nka (2016e). *Vem är anhörig?* Hämtad [2016-08-20] från <http://anhoriga.se/stod-och-kunskap/fakta-om-anhorig/vem-ar-anhorig/>.

Norman, E. (2010). *Biståndshandläggare – att vakta pengar eller bedöma äldres behov*. Rapport 2010:13. Stockholm: Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum.

Odén, B. (2013). Den gamla goda tiden? Kvinnor i äldreomsorgen för och nu. I: L. Andersson (red.) *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur, ss. 149–165.

Piuva, K. & Karlsson, L. B. (2012). Introduktion. I: L. B. Karlsson & K. Piuva (red.) *Genusperspektiv i socialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur, ss. 17–54.

Sand, A-B. (2010). *Anhöriga som kombinerar förvärvsarbete och anhörigomsorg*. Kunskapsöversikt 2010:1. Kalmar: Nationellt kompetenscentrum Anhöriga. Hämtad [2016-08-07] från http://www.anhoriga.se/Global/St%C3%B6d%20och%20kunskap/Publicerat/Kunskaps%C3%B6versikt/Dokument/Koversikt_forvarvsarb.pdf.

Sand, A-B. (2007). Mot en refamilisering av svensk äldreomsorg. I: S. Johansson (red.) *Social omsorg i socialt arbete*. Malmö: Gleerups, ss. 218–239.

Sand, A-B. M. (2002). *Anhörigvård – Arbete, ansvar, kärlek, försörjning*. Lund: Studentlitteratur.

Socialstyrelsen (2002). *Anhörig 300 – Slutrapport*. Hämtad [2016-08-06] från <http://docplayer.se/9965910-Anhorig-300-slutrapport.html>.

Socialstyrelsen (2004). *Framtidens anhörigomsorg – Kommer de anhöriga vilja, kunna, orka ställa upp för de äldre i framtiden?* (Författare: Sundström, G. & Johansson, L.) Hämtad [2016-08-20] från <http://ju.se/download/18.3783220012d8f123ca58000165/1439277285442/Framtidens+anh%C3%B6rigomsorg.+Kommer+de+anh%C3%B6riga+vilja,+kunna,+orka+st%C3%A4lla+upp+f%C3%B6r+de+%C3%A4ldre+i+framtiden.pdf>.

Socialstyrelsen (2009). *Kommunernas stöd till anhöriga – Slutrapport*. Hämtad [2016-08-13] från <http://docplayer.se/11250416-Kommunernas-anhorigstod-slutrapport.html>.

Socialstyrelsen (2007). *Närstående till äldre – deras behov och användning av stöd*. Hämtad [2016-08-06] från <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2007/2007-123-16>.

Socialstyrelsen (2014). *Stöd till personer som vårdar och stödjer närstående – Slutrapport 2014*. Hämtad [2016-08-06] från <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2014/2014-12-6/>.

Socialstyrelsen (2016a). *Stöd till anhöriga, anhörigstöd*. Information på Internet-hemsidan. Hämtad [2016-08-13] från <http://www.socialstyrelsen.se/stodtillanhoriga>.

Socialstyrelsen (2016b). *Stöd till anhöriga – Vägledning till kommunerna för tillämpning av 5 kap. 10 § socialtjänstlagen*. Hämtad [2016-08-06] från <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2016/2016-7-3/>.

- Socialstyrelsen (2016c). *Termbanken*. Hämtad [2016-08-20] från <http://termbank.socialstyrelsen.se/>.
- Stockholms stad (2015). *Tjänsteutlåtande Anhörig- och objektanställningar i hemtjänsten*. Äldreförvaltningen den 16 juni 2015, Dnr 350-207-2015. Hämtad [2016-08-07] från <https://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=1802035>.
- Stockholms stad (2016a). *Protokoll § 12 Anhörig- och objektanställningar inom hemtjänsten i Stockholm*. Äldrenämnden den 14 juni 2016, Dnr 350-503/2016. Hämtad [2016-08-14] från <https://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=1850835>.
- Stockholms stad (2016b). *Tjänsteutlåtande Anhörig- och objektanställningar inom hemtjänsten i Stockholm*. Äldrenämnden den 14 juni 2016, Dnr 350-503/2016. Hämtad [2016-08-14] från <https://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=1847796>.
- Storm, P. (2012). Män som arbetar i äldreomsorgen – en osynlig grupp? I: : L. B. Karlsson & K. Piuva (red.) *Genusperspektiv i socialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur, ss. 238–255.
- Stranz, A. (2013a). Både omfördelning och erkännande – en väg till ett genusrättvist omsorgsarbete? I: E. Gunnarsson & M. Szebehely (red.) *Genus i omsorgens vardag*. Malmö: Gleerups, ss. 123–137.
- Stranz, A. (2013b). *Omsorgsarbetets vardag och villkor i Sverige och Danmark – Ett feministiskt kritiskt perspektiv*. (Akademisk avhandling) Rapport i socialt arbete nr 144. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för socialt arbete, Socialhögskolan.
- Sveriges Kommuner och Landsting SKL (2016). *Överenskommelse om lön och anställningsvillkor för personlig assistent och anhörigvårdare – PAN 16*. Tillsammans med Arbetsgivarförbundet Pacta och Svenska Kommunalarbetsareförbundet. Förhandlingsprotokoll 2016-04-29 med bilagor. Hämtad [2016-08-20] från <http://skl.se/download/18.157885001540f7d16c18f081/1462357540049/PAN+16.pdf>.
- Sveriges riksdag (2016). *Svensson, Alf (1986) Anhöriganställning inom äldreomsorgen*. Motion i Riksdagen 1986/87:So214. Hämtad [2016-03-22] från http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Forslag/Motioner/Anhoriganstallning-inom-aldreo_GAO2So214/?text=true.

Szebehely, M. (2011). Insatser för äldre och funktionshindrade i privat regi. I: L. Hartman (red.) *Konkurrensens konsekvenser. Vad händer med svensk välfärd?* Stockholm: SNS förlag, ss. 215–257.

Szebehely, M. (2013). Omsorgsmönster bland kvinnor och män – inte bara fråga om kön. I: E. Gunnarsson & M. Szebehely (red.) *Genus i omsorgens vardag*. Malmö: Gleerups, ss. 25–43.

Sörensdotter, R. (2013). Femininitet, maskulinitet och omsorgsarbete. I: E. Gunnarsson & M. Szebehely (red.) *Genus i omsorgens vardag*. Malmö: Gleerups, ss. 139–153.

Thorslund, M. (2013). Dagens och morgondagens vård och omsorg. I: L. Andersson (red.) *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur, ss. 279–304.

Thörnquist, A. (2013). *Mångfaldens marknad och arbetets villkor – Om följder av kundval (LOV) i hemtjänsten*. Arbetsliv i omvandling # 02 2013. Hämtad [2016-08-20] från <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:651556/FULLTEXT02>.

Torres, S. (2009). Inledning. I: S. Torres & F. Magnússon (red.) *Invandrarskap, äldrevård och omsorg*. Malmö: Gleerups, ss. 9–16.

Ulmanen, P. (2013). Anhörigomsorgens pris för döttrar och söner till omsorgsbehövande äldre. I: E. Gunnarsson & M. Szebehely (red.) *Genus i omsorgens vardag*. Malmö: Gleerups, ss. 107–121.

Wærness, K. (1980). Omsorgen som lönearbete – en begreppsdiskussion. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3, ss. 6–17.

Wærness; K. (2007). Omsorg i ett globalt perspektiv. I: S. Johansson (red.) *Social omsorg i socialt arbete*. Malmö: Gleerups, ss. 30–49.

Östersunds kommun (2015). *Hjälp hemma för dig som behöver extra stöd i vardagen*. Broschyr daterat januari 2015 på kommunens hemsida. Hämtad [2016-08-21] från <http://ostersund.se/download/18.7ea73fc81527142276514ed4/1453735741711/Hj%C3%A4lp%2Bhemma%2Bjanuari%2B2015.pdf>.

Bilagor

Här redovisas uppsatsens bilagor i nummerordning.

Bilaga 1: Studiematerialets källor: De hittade riktlinjerna för anhöriganställning

Riktlinjedokumenterna identifierades och hämtades upp från de kommunala hemsidorna under mars 2016. Samtliga riktlinjers Internet-adresser kontrollerades och dokumenten hämtades upp igen den 18 april 2016, förutom Linköping kommuns riktlinjer som hämtades upp den 12 augusti 2016 eftersom kommunen i fråga hade i februari 2016 beslutat om nya riktlinjer som ersatte de gamla riktlinjerna och i samband med detta togs de tidigare riktlinjerna bort från hemsidan och ersattes med de nya, vilket gjorde att den gamla Internet-adressen inte fungerade i april 2016 när kontrollsökets gjordes. Dock har de nya riktlinjerna för Linköpings kommun exakt samma innehåll som de gamla riktlinjerna vad gäller anhöriganställningar. Här nedan redovisar jag källförteckningar för samtliga riktlinjer i urvalet: dokumentens titel, året för skapande/uppdatering, Internet-adress samt vilka sidor i dokumentet avser anhöriganställningar om dokumentet även innehåller allmänna riktlinjer. I löpande text hänvisar jag till urvalkommunernas riktlinjer genom att endast nämna kommunens namn i parantes, utan årtal (till exempel: Vallentuna). Hänvisningar till övriga riktlinjer och kommunala dokument som har fungerat som övrigt källmaterial men som inte ingick i urvalet, görs på sedvanligt sätt med kommunens fullständiga namn och årtal (till exempel: Göteborgs stad, 2016). Detaljerna om dessa dokument återfinns under *Referenser*.

Kommunernas (i bokstavsordning) riktlinjer:

Borås: *Riktlinjer för närståendestöd*, 2002, hemsidainformation, <http://www.boras.se/forvaltningar/socialaomsorgsforvaltningen/socialaomsorgsforvaltningen/funktionshinder/funktionshinder/narstaendestod/riktlinjerforanarstaendestod.4.203b1d126bce03a2d800042535.html>.

Falkenberg: *Riktlinjer för biståndsbedömning enligt socialtjänstlagen för äldre- och handikappomsorgen*, 2013, sida 16 innehåller avsnitt som behandlar anhöriganställningar, <http://www.falkenberg.se/download/18.19c05470149902518de8b61/1415864448682/Bist%C3%A5ndsriktlinjer+SoL+2013.pdf>

Gislaved: *Riktlinjer för biståndsbedömning inom omsorgen för äldre- och funktionshindrade enligt socialtjänstlagen (SoL)*, 2015, sida 19 innehåller avsnitt som behandlar anhöriganställningar, <http://gislaved.se/download/18.3d6cb11e14aeafd5a3247bc/1443684010708/Riktlinjer+f%C3%B6r+bist%C3%A5ndsbed%C3%B6mning+inom+omsorgen+f%C3%B6r+%C3%A4ldre-+och+funktionshindrade+enligt+Socialtj%C3%A4nstlagen+%28SoL%29%2C+antagna+den+19+november+2014.pdf>.

Halmstad: *Riktlinje: Tillvägagångssätt: Handläggning enligt Socialtjänstlagen (SoL) inom Hemvårdsnämnden*, 2016, sida 8 innehåller avsnitt som behandlar anhöriganställningar, <http://www.halmstad.se/download/18.32a912ad14c721c88262d2ef/1452498573270/Handl%25C3%25A4ggning%20Hemv%25C3%25A5rdsn%25C3%25A4mnden.pdf>.

Haninge: *Riktlinjer för biståndshandläggning inom äldreomsorgen samt Rutin för biståndshandläggning inom äldreomsorgen*, 2016, hemsidainformation, <http://haninge.se/kommun-och-politik/kommunfakta/regler-och-styrande-dokument/aldre/bistandshandlaggning-riktlinjer/> och <http://haninge.se/kommun-och-politik/kommunfakta/regler-och-styrande-dokument/aldre/bistandshandlaggning-rutin/>.

Kalmar: *Riktlinjer för närståendeanställning*, 2015, http://kalmar.se/Kalmar%20kommun/Demokrati/Politik/Omsorg/Kallelser/20151022/riktlinjer_narstaende.pdf och dessa har godkänts enligt protokoll från Omsorgsnämnden <http://kalmar.se/Kalmar%20kommun/Demokrati/Politik/Omsorg/Protokoll/2012/juni.pdf> sida 7 och från en Södermöre kommunalnämnd <http://kalmar.se/Kalmar%20från2012kommun/Demokrati/Politik/Sodermore/Kallelser/2015/00%20Kallelse%20S%C3%B6derm%C3%B6re%20kommundeln%C3%A4mnd%202015-11-25%20F%C3%96R%20UTSKICK%20-%20TOTAL.pdf> sida 43.

Kristianstad: *Socialförvaltningens samlade handböcker för handläggning: Anhöriganställning*, 2016, hemsidainformation, <http://www.kristianstad.se/sv/Kristianstads-kommun/Vard-Omsorg/HandbockerRed/Handbocker/Myndighetshandbok/Socialtjanstlagen/Insatser/Hemtjanst/Anhoriganstallning/>.

Linköping: Riktlinjer för insatser enligt socialtjänstlagen Inom område; ordinärt boende, särskilt boende, dagverksamhet/daglig sysselsättning, anhörigstöd m.m. Regler för erbjudande om plats, inflyttning, hyror samt vid bokningsbara platser, 2016, sida 9 innehåller avsnitt som behandlar anhöriganställningar,

<http://www.linkoping.se/contentassets/fff8doc6bba24930bac71d55cda84bab/riktlinjer-for-insatser-enligt-socialtjanstlagen.pdf>.

Skövde: *Riktlinjer för biståndsbedömning enligt Socialtjänstlagen*, 2008, sida 6 innehåller avsnitt som behandlar anhöriganställningar, <http://skovde.se/globalassets/forfattningssamling/06.-vard--och-omsorgsnamnd/riktlinjer/riktlinjer-bistandsbedomning.pdf>.

Sollentuna: *Reviderade riktlinjer för anhöriganställning*, 2015, https://www.sollentuna.se/globalassets/omsorg-och-stod/_vok-dokument/riktlinjer-for-anhoriganstallning.pdf.

Staffanstorps: *Riktlinjer för bistånd och tillämpning av socialtjänstlagen, inom Vård och Omsorgs verksamhet i Staffanstorps kommun*, 2015, sida 24 innehåller avsnitt som behandlar anhöriganställningar, <http://staffanstorps.se/wp-content/uploads/2016/02/Bilaga-1-Riktlinjer-f%C3%B6r-bist%C3%A5nd-150401.pdf>.

Strängnäs: *Riktlinjer för biståndshandläggning enligt socialtjänstlagen för äldreomsorgen i Strängnäs Kommun*, 2015, sida 22 innehåller avsnitt som behandlar anhöriganställningar, <http://strangnas.se/Upload/Omsorg%20och%20h%C3%A4lp/dokument/Riktlinjer%20bist%C3%A5ndshandl%C3%A4ggning%20SoL.pdf>.

Södertälje: *Riktlinjer för vissa insatser enligt socialtjänstlagen till personer över 65 år*, 2015, sida 10 innehåller avsnitt som behandlar anhöriganställningar, <http://www.sodertalje.se/mainupload/dokument/Omsorg%20och%20social%20service/%C3%84ldreomsorg/Hj%C3%A4lp%20och%20st%C3%B6d/Bist%C3%A5nd/riktlinjer-for-personer-over-65-rev-aug-15.pdf>.

Ulricehamn: Riktlinjer för biståndshandläggning enligt socialtjänstlagen inom äldreomsorgen och omsorgen för personer med funktionsnedsättning, 2013, sida 12 innehåller avsnitt som behandlar anhöriganställningar, <https://www.ulricehamn.se/innehall/2015/03/RIKTLINJER-SOL-131127.pdf>.

Upplands Väsby: Riktlinjer för bedömning av bistånd enligt socialtjänstlagen för äldre, vuxna med funktionsnedsättning, barn och unga med funktionsnedsättning, 2015, sidorna 8 och 9 innehåller avsnitt som behandlar anhöriganställningar, <http://upplandsvasby.se/download/18.2e53017c150dba02c99147c/1448453986115/12.1.+Styrdokumentet.pdf>. Riktlinjerna gäller från 2015-12-15 vilket framgår av protokollet på adress <http://upplandsvasby.se/download/18.2e53017c150dba02c99147b/1448453985896/12.+Riktlinjer+f%C3%B6r+bed%C3%B6mning+av+bist%C3%A5nd+enligt+socialtj%C3%A4nstlagen+f%C3%B6r+%C3%A4ldre%2C+vuxna+med+funktionsneds%C3%A4ttning+samt+barn+och+unga+med+fysisk+funktionsneds%C3%A4ttning.pdf>.

Uppsala: *Riktlinjer för biståndsbedömning i äldreomsorgen*, 2015, sidorna 26, 27 och 29 innehåller avsnitt som behandlar anhöriganställningar, <https://www.uppsala.se/contentassets/ccf94fc1b093444a9b6b452e03f0044b/3-03-riktlinjer-bistandsbedomningen-aldreomsorgen.pdf>.

Vallentuna: *Riktlinjer för anhöriganställning*, 2012, <http://dok.vallentuna.se/file/f%C3%B6rfattningssamling/7.%20social%20service%20m%20m/7.2%20regler%20och%20riktlinjer%20m%20m/Riktlinje%20for%20anh%C3%B6rganst%C3%A4llning.pdf>

Västerås: *Riktlinjer för biståndsbedömning enligt Socialtjänstlagen inom äldrenämndens verksamhetsområde*, 2012, sida 13 innehåller avsnitt som behandlar anhöriganställningar, <http://vasteras.se/download/18.3ff54ef414ba63027dcab/1424425499524/Riktlinjer+f%C3%B6r+bist%C3%A5ndsbed%C3%B6mning+enligt+socialtj%C3%A4nstlagen+%C3%84N.pdf>.

Växjö: *Vägledning SoL Socialtjänstlagen*, 2013, sida 21 innehåller avsnitt som behandlar anhöriganställningar, <http://www.vaxjo.se/upload/www.vaxjo.se/Omsorgsf%C3%B6rvaltningen/Omsorgsn%C3%A4mnden/V%C3%A4gledning%20SOL%202012-12-19.pdf>.

Ängelholm: *Kvalitetsgarantier för bedömning och verkställighet av insatser enligt Socialtjänstlagen, 2013*, sida 19 innehåller avsnitt som behandlar anhöriganställningar, på sidan <http://angelholm.se/Omsorg-hjalp/Aldre/> finns länk till dokumentet.

Östhammar: *Riktlinje: Bistandsbedömda insatser enligt SoL, 2010*, sidorna 9 och 10 innehåller avsnitt som behandlar anhöriganställningar, <http://www.osthammar.se/globalassets/dokument/riktlinjer/riktlinjer-for-bistandsbedomda-insatser-enligt-sol-inom-var-d-och-omsorg.pdf>.

Bilaga 2: Exempel på analysens faser och delar

<p>Syfte: Att undersöka kommunala riktlinjer för anhöriganställningar tillgängliga på kommunernas hemsidor utifrån tre följande frågeställningar angående hur kommuner i Sverige beskriver:</p>	<p>Frågeställning 1</p> <p>1) vilka situationer som berättigar anhöriganställning</p>			
	<p>Meningsenhet</p>	<p>Kondensering</p>	<p>Kod/etikett</p>	<p>Beskrivningskategori</p>
<p>Ängelholm</p>	<p><i>Insats</i></p> <p><i>Anhöriganställning</i></p> <p><i>Omfattning</i></p> <p><i>Beslut om insatser enligt Socialtjänstlagen</i></p> <p>.</p> <p><i>Norm</i></p> <p><i>Enhetschef fattar beslut om anhöriganställning enligt gällande riktlinjer.</i></p> <p><i>Avgränsning</i></p> <p><i>Biståndsbeslutets ram. Ej hushållsgemenskap, vårdnadsbidrag, närståendepenni</i></p>	<p>Om rätt till och behov av hemtjänst föreligger</p> <p>OCH om ansvarig utförare bedömer att kan anställas</p> <p>OBS! (Interna) riktlinjer för anhöriganställning finns</p> <p>Anhöriganställda ska vara arbetsför och inte vara hemma eller bo tillsammans med närstående</p>	<p>Behovsbedömningsfråga</p> <p>Verkställighetsfråga/utförarfråga</p> <p>Ej öppet beskrivet här</p> <p>Normal anställning</p>	<p>Oklart vilka situationer som berättigar anhöriganställning, därför kategoriseras som: oklara beskrivningar</p>

	<i>ng, förtidspension eller ålderspension.</i>			
Linköping	<p>Hemtjänst som utförs av anhörig:</p> <p><i>När den enskilde, oavsett ålder, önskar hemtjänst och samtidigt önskar att hjälpen skall ges av anhörig eller att annan särskild person skall anställas för att utföra insatsen, skall alltid biståndsprövning ske. Behovet av insats i tid och omfattning prövas och bedöms på samma sätt som för annan hemtjänst.</i></p> <p>Kriterier:</p> <p><i>För att kunna bevilja anhörigvård krävs att behovet inte kan tillgodoses genom hemtjänst eller särskilt boende. För att anställa en anhörig krävs alltid inkomstbortfall, dvs den anhörige kan endast anställas som</i></p>	<p>Biståndsbedöm are bedömer behovet</p> <p>Om den enskilde ansöker och vill det</p> <p>Annan hjälp tillgodoser inte behovet</p> <p>Anhörig får anställning som kompensation för inkomstbortfall</p> <p>Kan ej anställas för över 48 timmar per vecka</p>	<p>Behovsbedö mningsfråga</p> <p>Egen vilja/ självbestäm mande</p> <p>Särskilda behov</p> <p>Normal anställning</p> <p>Normal anställning</p>	<p>Allmänna beskrivningar av situationer som berättigar anhöriganställnin g, därför kategoriseras som: allmänna beskrivningar</p>

	<p><i>anhörigvårdare om han/hon lämnar anställning. Den anhörige måste kunna styrka inkomstbortfall.</i></p> <p>Kommentar:</p> <p><i>Anhöriganställning får inte ersätta närståendepennning från försäkringskassan. Anhörig kan inte anställas för mer än 48 timmar per vecka.</i></p> <p>Hemtjänst med särskild språk- eller kulturkompetens</p> <p><i>Utföraren har ett ansvar att i personalgruppen tillhandahålla personal som har språk- och kulturkompetens för de grupper som finns i området.</i></p> <p>Kommentar:</p> <p><i>Se även hemtjänst som utförs av anhörig.</i></p>			
--	---	--	--	--

Bilaga 3: Kommunernas riktlinjers fördelning mellan olika beskrivningskategorier

Syfte: Att undersöka kommunala riktlinjer för anhöriganställningar utifrån tre följande frågeställningar angående hur kommuner i Sverige beskriver:	1) vilka situationer som berättigar anhöriganställning	2) hur det säkerställs att den äldre personen skall få sina behov tillgodosedda	3) hur säkerställs den anhöriganställdes rättigheter/välmående
	Beskrivningskategori	Beskrivningskategori	Beskrivningskategori
Borås	detaljerade	allmänna	allmänna
Falkenberg	oklara	Oklara	oklara
Gislaved	oklara	Oklara	oklara
Halmstad	detaljerade	allmänna	oklara
Haninge	detaljerade	allmänna	allmänna
Kalmar	oklara	detaljerade	detaljerade
Kristianstad	allmänna	detaljerade	allmänna
Linköping	allmänna	Oklara	oklara
Skövde	detaljerade	Oklara	oklara
Sollentuna	allmänna	detaljerade	detaljerade
Staffanstorps	detaljerade	allmänna	allmänna
Strängnäs	oklara	detaljerade	detaljerade
Södertälje	oklara	Oklara	oklara
Ulricehamn	oklara	Oklara	oklara
Upplands Väsby	allmänna	detaljerade	detaljerade
Uppsala	detaljerade	allmänna	allmänna
Vallentuna	detaljerade	detaljerade	detaljerade
Västerås	allmänna	Oklara	oklara
Växjö	detaljerade	Oklara	oklara
Ängelholm	oklara	allmänna	allmänna
Östhammar	allmänna	detaljerade	allmänna